

Újpesti

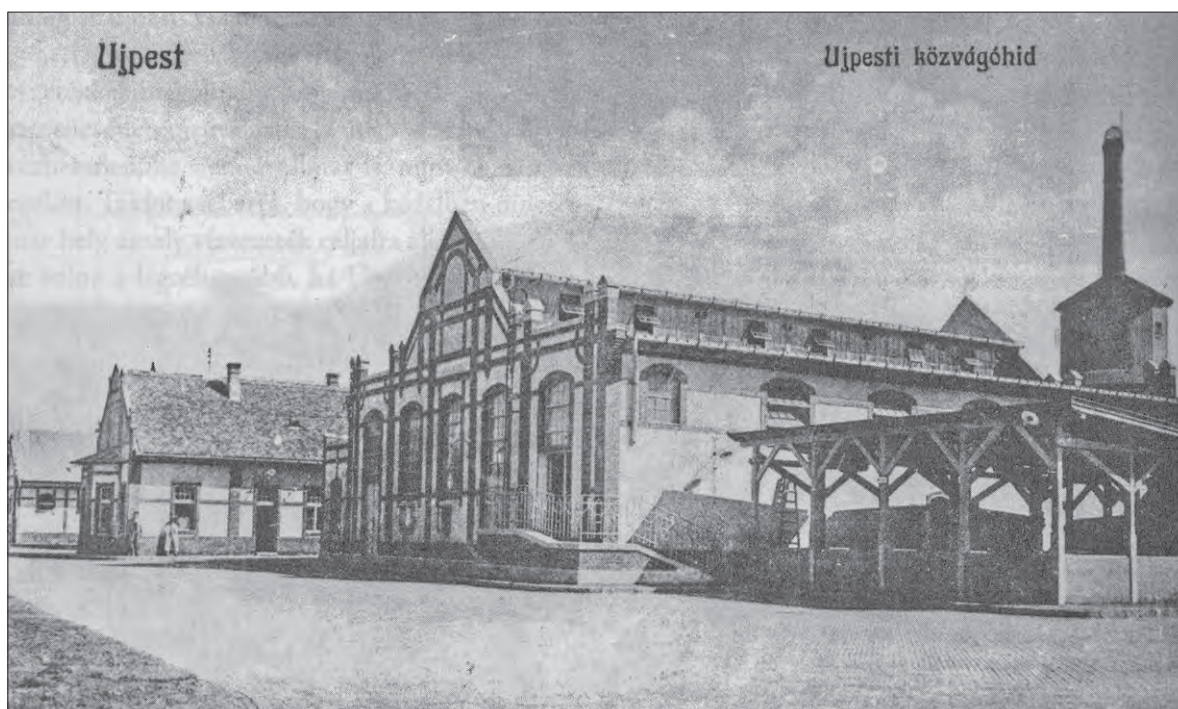
Helytörténeti
Értesítő

2016. szeptember
XXIII. évfolyam 3. szám

Igazán nem panaszkodhatom, mert nagyon szép gyerekkorom volt. Egy nagy-marosi tehénistállóban születtem és kisborjúként tavasztól ősziig a Börzsöny lankáinak zöld fűvén legeltem. Apámat sajnos nem ismertem, pedig nagyhírű szürkemarha családból származott. Anyám mellett nőttem föl. A gazda Bársonynak hívta, fényes, puha bundáját tőle örököltem. A mamám sohasem haragudott rám, amikor tejet kértem. Űsző koromtól figyelni kezdtem, ahogy a gazdáéknak is minden nap ad tejet. Anya egy nap eltűnt, egyszerűen kivezették az istállóból. Addigra én is felnőttem és tudtam, hogy Indiában szentként tisztelnék őt.

Életem során öt borjat ellettem és majdnem negyvenezer liter tejet adtam. Azután a gazda egy napon engem is kivezett a karámból. Hosszan baktattunk, majd felmentem a rámpán egy vagonba. A gyerekkori társaim közül ott volt Szegfű és Csendes is. A vonatút nem tartott sokáig, végül egy hatalmas kapun keresztül futott a sínpár egy szép épülethez. Újpestre vittek, az ottani vágóhídra. Ezt máig nem tudom megemésztetni. Szépen lecsuktak és mire kicsit is körbenéztem volna, letaglóztak. Csak a felülről beáradó fényre, az öntöttvas oszlopokra és a tisztaságra emlékszem. Azóta újra együtt vagyok Anyával és az öt borjam is itt legel velünk. □ *Barta Flóra*

1956-os forradalom újpesti plakátjaiból

„Felhívás! Munkások, parasz-
tok, értelmiségiek! Általános
sztrájkot hirdetünk és követel-
ünk mindaddig, amíg a vér-
ontások meg nem szűnnek és
a magyar nép jogos követeléseit meg nem
valósítják. Mi Újpest dolgozói csatlakozásra
hívjuk fel az egész magyar népet! Újpesti
Forradalmi Bizottság”

„Magyarok! Újpest dolgozó népe követeli:

1. Új ideiglenes forradalmi nemzeti kormány
alakítását a felkelő fiatalok vezetőinek részvéte-
lével, amely végrehajtja nemzeti követeléseinket.
2. A statárium azonnali beszüntetését.
3. A varsói szerződés azonnali felmondását.
A szovjet csapatok haladéktalanul vonuljanak
ki hazánkból.
4. A vérengzésért valóban felelősök törvény
elő állítását. Az elfogottak azonnali szabadon
bocsátását. Általános politikai amnesztiát.
5. Igazi demokratikus alapon épülő szabad
Magyarországot.
6. Általános és titkos választójogot és rövid
időn belül szabad választásokat több párt rész-
vételével.
7. A rádió és a sajtó mindenkor a tiszta igaz-
ságot közölje.
8. Általános sztrájkjogot és valódi érdekkép-
viseleti szervet a dolgozó népnek.
9. A honvédség vegye át a rend fenntartását,
az államvédelmi hatóság embereit szerelje le,
különben a vérontás veszélye fennáll.

A tüntetést és a sztrájkot a végső győ-
zelemig folytatjuk, de őrizzük meg nyugal-
munkat és a rendet. Elítélünk mindennemű
anarchiát, pusztítást és rombolást.

Csatlakozzon követelésünkhöz minden
igaz magyar! Újpesti Forradalmi Bizottság”

„Újpest dolgozói! Munkások! Kisiparo-
sok! Értelmiségiek! Ifjak! Az önkény és az áru-
lók tevékenysége hosszú éveken át elnémította
a harcos multú Szociáldemokrata Pártot. Ve-
zetőit börtönbe vetették, tagságát meggyőző-
désével ellentétes útra terelték. Hazánkra a
temető csendje borult.

Dolgozó népünk reménytelennek lát-
szó helyzetét az elemi erővel feltörő forradal-

mi harc megváltoztatta és megadta a lehetősé-
get, hogy a Szociáldemokrata Párt újból ellás-
sa történelmi feladatát.

Újpest Szociáldemokratái töltsétek
meg sorainkat! Várunk! Jöjjetek!

A Szociáldemokrata Párt újpesti
szervezete Bajcsy Zsilinszky u. 8.”

„Világ munkássága! Az a harc amelyért
Magyarország munkásságának és ifjúságának
legjava adja életét, az igazság, az emberi jog, a
függetlenség és az emberibb életért folyó
harc. Tragédiánk minden munkából élő sza-
badságra vágyó ember tragédiája.

Álljatok mellénk követeléseinkben!
Követeljétek szakszervezeteiteken keresztül
kormányaitoktól a békeszerződésben vállalt
kötelezettségek teljesítését.

Nagyrészt kormányaitokon múltott,
hogy hazánkban még mindig idegen csapatok
tartózkodnak.

Az oroszok menjenek haza! Igazságot
Magyarországnak! Felkérjük a budapesti sváj-
ci és osztrák követségeket, hogy államaik
rádióiban sugároztassák felhívásunkat.
Újpest munkássága”

„Famunkások! Újpest asztalosai! Betört
az ablak, tönkrementek az ablaktokok, kivitte
az ajtót a légnyomás! – Panaszkodnak a család-
anyák! Halljátok meg ti is az anyák sírását!
Szereted a családot, szereted a népet? Segíts
az anyák nehéz gondjain! Láss munkához,
hagy legyen meleg lakása az újpesti gyerme-
keknek, a mi drága kis magyarjainknak!

Vedd fel a munkát!

Javítsd ki a rossz ajtókat, készíts új ab-
laktokokat! Hozd rendbe a megrongált búto-
rokat! Dolgozz, hogy béke legyen. Dolgozz,
hogy nyugalom legyen!”

„Forradalmi vers: Orosz, Á.V.H. ellen-
ségünk,/Elvették a hazát tőlünk./Búzánk, bo-
runk eszik, isszák,/Minden kincsünk elrabol-
ták./Ezért szegény most a magyar,/Mert e
csúf nép mindent akar./Megálljatok megfize-
tünk,/Honlapra már nagyok leszünk./Úgy ro-
hantok haza felé/Csak úgy porzik a hátatok
belé. – Újpesti gyerekek”

(Összeállította: Szöllősy Marianne)

Az Újpesti Helytörténeti
Alapítvány lapja

Alapító szerkesztő:
KADLECOVITS GÉZA

A szerkesztőbizottság elnöke:
HIRMANN LÁSZLÓ

A szerkesztőbizottság
tisztelt elnöke:
DR. SIPOS LAJOS

A szerkesztőbizottság tagjai:
DR. HOLLÓSI ANTAL
DR. KÖRÖS ANDRÁS
ROJKÓ ANNAMÁRIA

Szerkesztő:
ROJKÓ ANNAMÁRIA

Munkatársak:
IVÁNYI JÁNOS
DR. KRISKA GYÖRGY
KRIZSÁN SÁNDOR
LŐRINCZ RÓBERT
SZÖLLŐSY MARIANNE

Számunk szerzői:
BARTA FLÓRA fordító
DR. DARÁS GÁBOR gimnáziumi
tanár, kisebbségkutató
DR. DERCE TAMÁS jogász,
történész
FECSKE ANDRÁS művészeti író
FORGÁCS ANDRÁS okl. gépészmérnök
HIRMANN LÁSZLÓ tanár,
gimnázium-igazgató
IVÁNYI JÁNOS okl. építőmérnök
KADLECOVITS GÉZA helytörténet-
kutató
KRIZSÁN SÁNDOR gyűjteménykezelő
ROJKÓ ANNAMÁRIA újságíró, szer-
kesztő
SZÖLLŐSY MARIANNE helytörténeti-
gyűjtemény-vezető

Kiadja:
Újpest Önkormányzata
Műszaki szerkesztő:
GELLÉRT KATALIN
Nyomdai kivitelezés:
SPÁCIUM BT.
Felelős vezető: KOÓS GÁBOR

Újpesti

Helytörténeti
Értesítő

2016. szeptember
XXIII. évfolyam 3. szám

Az újpesti közvágóhíd (részlet)

1	BARTA FLÓRA <i>Egy szarvasmarha emlékirata</i>
	Múltidéző
2	<i>1956-os forradalom újpesti plakátjaiból</i> Összeállította SZÖLLŐSY MARIANNE
	Tanulmány
4	DERCE TAMÁS <i>Volt egyszer egy Újpest Járás, 1. rész</i>
	Közlemények
7	FORGÁCS ANDRÁS <i>A Telefongyár gyökerei is Újpestre vezetnek</i>
11	ROJKÓ ANNAMÁRIA <i>Prém Margit, az adományozó, 3. rész: „Hazánknak sok új barátot sikerült szereznünk”</i>
15	IVÁNYI JÁNOS <i>Az újpesti vágóhíd</i>
18	KRIZSÁN SÁNDOR <i>Újpesti úttörténet: A Vasút utcától a Görgey Artúr utcáig, 5. rész</i>
20	KADLECOVITS GÉZA <i>Pénz a tudomány szolgálatában</i>
23	FECSKE ANDRÁS <i>Egy újpesti, akinek az életét a háború megváltoztatta</i>
24	DARÁS GÁBOR <i>Katonavonat a határon</i>
	Híres újpestiek
25	HIRMANN LÁSZLÓ <i>Brunáry Ferenc</i>
	Interjú
28	SZÖLLŐSY MARIANNE <i>„1956 gyönyörű volt s egyben tragikus is”</i>
32	Helytörténeti hírek

Volt egyszer egy Újpest Járás, 1. rész

Az újpesti helytörténeti irodalomban mind ez ideig ismeretlen tény volt, hogy a kiegyezés estéjén, 1867 decemberében létrejött Pest–Pilis–Solt–Kiskun Vármegye hatodik járása, Újpest Járás.

Pest vármegyének 1870-ben 472 639 lakója volt. Ebből Újpesten mindösszesen 6772-en laktak.¹ A vármegye öt járásra volt felosztva, a legkisebb népességű a Pesti Járás volt, a maga 70 459 lélekszámaival. Természetes a kérdés, vajon mivel magyarázható, hogy a megye lakóinak alig 1,4 százalékát kitevő Újpest ugyanolyan közigazgatási egységgé váljon, mint például a 110 000 ezer főt lényegesen meghaladó Kecskeméti, vagy Solti Járás? Ebben az írásban többek között erre próbálunk magyarázatot adni, s egyúttal olyan elsőközléses dokumentumokat bemutatni, amelyek mind máig a levéltárakban elfeledve feledtek.

1867 novemberében Pest Vármegye bizottmányi kisgyűlése² Újpest kérésének helyt adva „Új pest ... több nembeli kérelmeinek megvizsgálásáért ...” Rákóczy János főjegyző, Muraközi László tiszti főügyész, valamint báró Podmaniczky Ármin főszolgabíró, Bánóczy József és Beniczky Lajos³ bizottmányi tagokból álló küldöttséget jelölt ki.⁴ A küldöttség tagjai valamennyien hivatá-

sos, sokéves gyakorlattal rendelkező megyei igazgatási szakemberek voltak.⁵

A község kérelme nem maradt fenn, de annak tartalma a bizottság jelentéséből egyértelműen megállapítható.

Tíz nap elteltével b. Podmaniczky Ármin főszolgabíró⁶ jelenti, és egyben javasolja a megyének, hogy „Új Pest községének a központhoz leendő csatolása iránti kérelmét ... intéztessék el ... a f. (folyó) első újesztendő közgyűlésén”. A kisgyűlés, a korábbi döntését nemcsak megerősíti, hanem a küldöttség elnökévé Szilassy István másodalispánt azzal bízza meg, hogy jelentését még az év december 16-án tartandó rendkívüli bizottmányi közgyűlés elé terjessze be.⁷ Az ügy súlyát mutatja, hogy a bizottság élére a vármegyei adminisztráció második emberét nevezik ki, nagyon rövid határidő kitűzésével, mely a megye gyakorlatában nem igen fordult elő.

Pest–Pilis–Solt–Kiskun Vármegye 1867-ben öt plusz egy járásra volt felosztva. Pesti, Pilisi, Váci, Kecskeméti és Solti Járásra. A plusz járás, a Központi Járás volt, amely nem a területi elv alapján létezett. Ide azok a települések tartoztak, amelyeket a megye kiemelten kívánt kezelni. Ilyen volt például Szentendre, vagy az 1870-ben községé alakult Kispeszt.⁸ A későbbiek során a Központi Kerületből Újpest kivált, s önálló egységgé, járássá vált. A központhoz való tartozás legfontosabb előnye a gyorsabb ügyintézés, a vármegye nagyobb odafigyelése volt, amely egy rohamléptekben fejlődő település polgárai számára csak előnyöket hozhatott.

Mint majd látni fogjuk, 1867 decemberében Újpestet a Váci Járásból a Központi Járásba sorolták át. Ettől kezdve az iratokban

1 Országos Magyar Királyi Statisztikai Hivatal, Népszámlálás eredményei. Athenaeum 1871. Pest.

2 Az 1848. évi XVI. tcz. hozta létre ideiglenes jelleggel a vármegye állandó bizottmányát, amely a nemesi közgyűlés helyébe lépett. Ennek a része volt a kisgyűlés, amely eredete még a török hódoltság korában kelteződött. A kisgyűlés lényegében a mai vezetői értekezletnek felelt meg azzal a különbséggel, hogy azon a vármegye vezető tisztviselőin kívül az állandó bizottmányi tagok is részt vehettek, azok, akik valamilyen módon érintettek voltak az adott ügyben. A kisgyűlés az állandó bizottmány részére általában a döntéseket készítette elő. Mivel nem voltak részletes működési szabályzatok, a joghézagot kihasználva, gyakran érdemi döntéseket is hoztak. Az állandó bizottmányt az 1870. évi XLII. tcz. szüntette meg, szabályozva a helyi közigazgatás szervezését. A kisgyűléseken nevének megfelelően általában 10–15-en vettek részt, míg a vármegyei gyűléseken a résztvevők száma gyakran a 100 főt is meghaladta.

3 Görgei Artur seregében ezredesi rangban szolgált. Jelentős szerepe volt abban, hogy a szabadságharc alatt a felvidéki tótok nem követték a románok és a szerbek példáját. 1868-ban politikai gyilkosság áldozata lett. A bizottság egyetlen szakmán kívülije.

4 Pest Megyei Levéltár (továbbiakban: PML) IV. 253-a 7. k. 4010. sz.

5 Báró Podmaniczky Ármin az aszódi kerület, Muraközy László a dabasi kerület szolgabírója, míg a később elnökként hozzájuk csatlakozó Szilassy István a Pesti Járás főszolgabírója volt 1861-ben, az „alkotmányosság” idején. PML. IV. 281 „Az alkotmányos szolgabírák iratai”.

6 Újpest ekkor még a Váci Járáshoz tartozott, amelynek főszolgabírója báró Podmaniczky Ármin volt.

7 PML. IV. 253-a 7. k. 4325. sz.

8 PML. 253-a 34. k. 4261. sz.

a Központi Járást annak 1871. áprilisi⁹ megszűntéig Újpest Járásként említik, ritkán Újpesti Kerület elnevezés is előfordul, de régi elnevezésén Központi Járásként is szerepel. De gyakori az is, mint például az alispáni jelentésekben olvasható, hogy egyszerűen Újpest szerepel a státusz említése nélkül. A továbbiakban Újpest Járás alatt valamennyi előforduló elnevezést ideértjük.¹⁰

Újpest járási rangra való emeléssel egy nagyon fontos közigazgatási dokumentumsorozat részesévé vált. Az alispánok¹¹ minden három hónap elteltével a vármegye közgyűlésének részletesen beszámoltak az adott megye elmúlt negyedévének legfontosabb eseményeiről.¹² Ezeket a beszámolókat nevezték alispáni évnegyedes¹³ jelentéseknek. Adatokat, tényeket sorolnak fel, olyanokat, amelyeket más dokumentumokból nem lehet megismerni. A megyei adminisztráció első embere egészen községi szintig lebontva járványokról, tüzesetekről, a közbiztonság helyzetéről, természeti katasztrófákról, a mezőgazdaság, az állattartás időszerű kérdéseiről, a megye szervezésében történt személyi változásokról, az országgyűlési és a községi választások lefolyásáról, a megyében elszállásolt katonaságról, adott esetben a megyei utak állapotáról, a közmunka megyei teljesítéséről, s természetesen aktuálpolitikai helyzetértékelésről számol be a közgyűlésnek. 1868-tól 1871 áprilisáig, azaz Újpest Járás létezése alatti időszak valamennyi évnegyedes jelentésében pontos adatok felsorolásával szerepel az öt járás és Újpest, az adó befizetés vagy tartozás teljesítéséről és hátralékáról, a születések és halálozások számáról. És szerepel még egy adat, amely az egyik magyarázatát adja Újpest Járás születésének. Ez pedig az ügyiratforgalom.

9 Az utolsó megyei bizottmányi ülést 1871. április 6-án tartották. Az 1870.: XLII. tcz. a megyei bizottmány helyébe a vármegye közgyűléseként a törvényhatósági bizottságot helyezte.

10 Így például: PML. 253-a 28. k. 1870. 03. 13. alispáni évnegyedes jelentés.

11 A tárgyaló időszakban a vármegye alispánja Beöthy Lajos volt.

12 A három hónapot igyekeztek betartani, ami nem mindig sikerült. 1870-ben például a porosz-francia háború miatt csak három bizottmányi közgyűlésre került sor.

13 Eredete a Habsburg felvilágosult uralkodókra vezethető vissza. Lásd: Hajdú Lajos: A közjó szolgálatában. Magvető Bp. 1983. Pest megyében a tárgyaló időszakban a megye szervezetei (árvaszék, számvevőszék, tiszügyész, főmérnök, főorvos stb.), illetve a megyei törvényhatóságok alá tartozó települések is negyedéves beszámolókat készítettek. Ebből állította össze az alispán közgyűlési jelentését.

Az 1870-es népszámlálás adatai szerint Pest vármegye öt járásában összesen 472639-en¹⁴ éltek. Az 1870-es év alispáni évnegyedes jelentései szerint ezen öt járás egész évi ügyiratforgalma 499100 ügy volt, azaz átlagban minden 9 és fél lakosra jutott egy ügy a vármegyében.¹⁵ Újpestnek 1870-ben, a népszámlálási adatok szerint 6722 lakosa volt, s az alispáni jelentés szerint az évben 4623 ügy indult az Újpesti Járás hivatalában.¹⁶ Ez másfél lakosként egy ügyet jelent. Azaz a megyei átlag több mint hatszorosa. 1867 decemberében Újpest lakóinak száma 3800 volt,¹⁷ amely 1870-re majdnem megduplázódott. Mindez előrevetített egy olyan ügyiratforgalomnövekedést, amelyet kezelni már csak egy önálló járási hivatalban lehetett. Fennmaradt Koch (Kemény) Gusztáv, mint Vác Felsőjárasi főszolgabíró 1874-es iktatókönyve.¹⁸ Az ügyek kb. 50-60%-a újpesti ügy. A megye egyetlen járásában sem fordult elő, hogy egy település – főleg nem is város, hanem egy község – ennyire dominánsan szerepelt volna a helyi közigazgatásban. Az ügyiratfogalomnak a lakosság számához viszonyított nagy száma mellett Újpest Járás létrehozásának másik oka, az ügyek jellege volt.

Újpest nem csak abban volt egyedülálló, miszerint az alapítását követően a semmiből indulva 67 év elteltével 55000 lélekszámú várossá vált. Egyedülállósága a település jellegéből fakadt. Egy olyan település született 1840-ben, amely kizárólag ipari jellegű volt. Ehhez hasonló nem csak Pest Vármegyében, de az egész országban sem volt. Az ipari jelleg határozta meg mindennapjait, s ez határozta meg azoknak az ügyeknek a típusát is, amelyet a vármegye igazgatási rendszerének kezelni kellett. A fennmaradt iktatókönyvek, ügymutatók Újpest esetében kizárólag az iparral, a kereskedelemmel, pénzügyi jogügyletekkel összefüggő adatokat tartalmaznak. Bellagh Imre

14 Országos Magyar Királyi Statisztikai Hivatal, Népszámlálás eredményei. Athenaeum 1871. Pest.

15 Lásd PML 253-a. 27–29. k.

16 Székhelye Budapesten volt.

17 Lásd a dokumentumot.

18 PL IV 329-d 3–4. k.

főszolgabíró¹⁹ 1870-es polgári irataiban²⁰ a főszolgabíró sommás, azaz szóbeli polgári ítélezési iratai vannak.²¹ Egyetlen mezőgazdasági jellegű ügy sincs közöttük.²² Ugyanakkor egymás alatt sűrűn sorjáznak az iktatókönyvben a bankoknak az újpesti gyárakkal, illetve magánszemélyekkel szembeni polgári követelései. Az Angol – Magyar Bankot, a Magyar Általános Hitelbankot, az Új-pesti Takarékpénztárat folyamatosan ott találjuk a felperesi oldalon, míg az alperesin újpesti vállalkozók szerepelnek. Emellett természetesen előfordulnak magánszemélyek egymás elleni peres ügyei is, illetve gyárak, vállalkozások pereit magánszemélyekkel szemben. Újpest gazdasági súlyát jól mutatja, hogy egy 3800 lélekszámú településen²³ önálló bank, az Új-pesti Takarékpénztár működött, holott a település alig egy mérföldre²⁴ feküdt Pest városától.

19 Az Újpesti Járás főszolgabírói: Kiss Miklós, Bellaagh Imre, Koch (Kemény) Gusztáv.

20 PL. IV. 267-c/2. 4. doboz.

21 Sommás eljárás alá a kisebb értékű polgári jellegű ügyek tartoztak, olyanok, amelyeket egyetlen ülésen, rövid idő alatt intéztek el. Rendszerint a szolgabíró egyedül ítélkezett, néha esküdt bevonására is sor került.

22 Tartalmaznak két olyan ügyet, amely az utcaelnevezések tekintetében korábbi ismereteink egy részét megváltoztatják. Az Új-pesti takarékpénztár részére Göbel Mátyást a házát elzalogosítja. A ház „Új-pest, Deák utca 501. térképi szám alatt” található. Azaz Deák utca már 1882 előtt, még Deák Ferenc életében, 1870-ben volt Újpesten. A másik ügyben, az Új-pesti Takarékpénztár perli Erben Jánost és feleségét 600 o. é. forint tartozásért. Az adós lakcíméül „Új-pest zöld utcában 309 térképi szám és Lőrincz utca 411. térképi szám” alatt található. Zöld utca, újpesti utcánévként eddig a helytörténeti irodalomban nem volt ismert.

23 Lásd alább a szó szerinti jelentést.

24 Kb. 8,5 km.

Bárány Árpád (1825–1886), a Váci Járás főszolgabírója annak az egykori küldöttségnek volt tagja, amely megvizsgálta és támogatta Újpest kérelmét

Újpest Járás megszületését maguk az újpestiek kényszerítették ki. Tehetségükkel, szorgalmukkal, a kor nyújtotta lehetőségek felismerésével, s e lehetőségeknek tehetségük révén történő felhasználásával. A születésben okos bábára leltek a vármegyében, amely felismerte, hogy 1867-tel hatalmas fejlődés lehetősége előtt áll az ország. Ennek a kor adta lehetőségnek egyik megragadója az alig 30 éves település, Újpest, amely a maga eszközeivel ennek a felismerésnek megfelelően cselekedett.

Az 1870. évi XLII. törvény – A köztörvényhatóságok rendezéséről – alapján Pest vármegye járási rendszerét átszervezték. Ennek eredményeként Újpest Járás 1871 tavaszán megszűnt, s Újpestet a Váci Felsőjárásba sorolták. Újpest Járás azonban nem került le a napirendről.

1887-ben ismét felmerült egy központi járás létrehozása. Újpest magát javasolta járási székhelyül. A vármegye „a jó és gyors közigazgatás valamint a személy és vagyonbiztonság megszilárdítása érdekében szükségesnek talált központi főszolgabírói hivatal szervezését...”, létrehozását szükségesnek találta, s a Belügyminisztériumhoz címzett feliratában kérte „annak idején számtételileg kimutatandó javadalmazását megadni.”. Az újpesti székhelyet azonban nem támogatta, hiszen e járásba Újpesten kívül többek között Kispest, Soroksár, Gyál, Rákospalota is bekerült volna, s Budapest „minden községnek könnyen és röviden elérhető.”²⁵

A megye felterjesztésére 1888 áprilisában érkezett válasz²⁶ báró Orczy Béla, a királyi személye körüli minisztertől, mely elutasító volt, mivel teljesítéséhez törvényi módosításra lett volna szükség. A vármegye a miniszter leiratát tudomásul vette, s minden megjegyzés nélkül az iratokat, s ezzel az ügyet is végleg irattárba tetette.²⁷

Újpest Járás létrehozása többé nem került szóba. *(Folytatjuk...)*

25 PML. IV. 403 ab. 29. k.

26 PML. IV. 403. ab 29. k.

27 Az 1883. évi XV. tcz. rögzítette, hogy a vármegyéknek mekkora összeget biztosít a kormány többek között igazgatási feladataik ellátásához. Új járás létesítése esetén a 170 000 forint keretösszeget, módosító törvényjavaslat révén lehetett volna megemlíteni. Erre azonban „a mai viszonyok közt egyáltalán nem érezheti magát indítatva” mondván a miniszter. PML IV. 4.§+. ab. 29. k. 1889 ápr. 9.

A Telefongyár gyökerei is Újpestre vezetnek

Mint a magyar elektronikaipar vállalataival foglalkozó korábbi cikkekből is kiolvasható, az Egyesült Izzó a magyar elektronikai ipar bölcsője volt. A lámpagyártáson kívül írtunk már a rádiógyártás kialakulásáról, a hírközlés és telefónia kifejlődéséről, a műszeripar megalapozásáról, de vajon mi volt ennek a gyors és szerteágazó fejlődésnek a hajtóereje?

Gondolhatnánk, hogy az új termékekkel könnyű belépni egy olyan piacra, ahol minden újdonság, de azt láttuk, hogy minden termék piacán nagyon sok magyar és külföldi vállalkozás harcolt egymással. Talán az Osztrák–Magyar Monarchia által létrehozott közös piac és munkamegosztás tette lehetővé a gyors növekedését a magyar iparnak? Ezt sem igazolja semmi, mert a protekcionizmus vámkal és rendeletekkel védte a nemzeti érdekeket. A feltárt gyártörténeti események tükrében úgy tűnik, hogy a lehetőségek kiaknázása azokon a fejlesztőmérnökökön és vállalatvezetőkön, az őket támogató bankárokon múltott, akik innovatív módon, nem bezárkózva, hanem a világgal versenyezve alakították környezetüket, mertek dönteni és folyamatosan változtatni. Ha ehhez támogató gazdaságpolitika társult, akkor az is jelentős lökést adott a fejlődésnek.

Kora legkiemelkedőbb hazai gazdaságpolitikusa Baross Gábor volt, aki közvetve nagy hatással volt a Telefongyár fejlődésére is. A XIX. század gazdasági fejlődésének egyik meghatározója – az elektronika kialakulása mellett – a vasút fejlődése volt. A magyar vasúti hálózat kialakításának története Baross Gábor kereskedelem-, ipar- és közlekedésügyi miniszter nevéhez kötődik, akárcsak számos, a későbbiekben meghatározó gazdaságirányítást segítő intézmény alapítása is.

„Miképp is lehetett volna a századok óta agricol Magyarországnak e rövid 10 év alatt ily pénzügyi és gazdasági viszonyok között versenyképes ipart teremtenie? [...] Egy

nagyszabású iparfejlesztés oly cél, melyhez rendes körülmények között is évtizedek fáradhatatlan szorgalma és iparkodása szükséges.” – mondta már képviselőként, és ezen dolgozott állami tisztviselőként is. Baross Gábor hatévi államtitkári és háromévi minisztersége alatt, egészen 1892-ben bekövetkezett haláláig hosszútávra meghatározó motorja volt a magyar gazdaság fejlődésének. Az ő munkálkodásának eredményeként jött létre a magyar iparvállalatok alapítására és fejlesztésre létrehozott Magyar Ipar- és Kereskedelmi Bank, vagy a kisemberek pénztárántként alapított Postatakarékpénztár. Ugyancsak a kisembereknek nyújtott lehetőséget az ipariskolák rendszerének kialakítását célzó Országos Iparoktatási Tanács felállítása.

Legmeghatározóbb tevékenysége azonban a magyar vasúti közlekedés megreformálása volt. Reformja során 1892-re a magánvasutak kivásárlásával a magyar vasúthálózat több, mint 4000 km-en már a Magyar Államvasutak irányítása alá tartozott, ami lehetővé tette a korszerűbb vasútirányítás megvalósítását is.

Neuholdék és az Egger testvérek is ebben az időben kezdtek el vasúti biztosító berendezések gyártásával foglalkozni, és Baross Gábor ily módon jelentős hatással volt az egy időben szorosan összefonódott Egyesült Izzó és a Telefongyár fejlődésre is.

Magyarországon az első vasúti biztosítóberendezések a Siemens és Halske cégtől érkeztek, de másodikként lépett a sorba 1896. augusztus 1-én az Egger testvérek által a Pesti Magyar Kereskedelmi Bank és a Niederösterreichische Escompt Gesellschaft tőketámogatásával alapított Egyesült Villamossági Rt., a későbbi Egyesült Izzólámpagyár és Villamossági Rt. elődszervezete.

A biztosítóberendezés-gyártás területén jelentős konkurenciát jelentett a Neuhold János által alapított, és fia Kornél által felvirágoztatott Neuhold és Tsa. Vasútfelszerelési és Villamossági Gépgyár, ami – miután 1901-

ben felvásárolta az 1880-ban alapított Telephon Fabrik A.G. vorm. J. Berliner –, Telefongyár Rt. néven működött tovább. A gyorsan növekedő cég már 1898-ban a VII. kerületi Gizella utcába költözött, és a rendszerváltás utánig – amíg az 1949-ben államosított Telefongyárat, Siemens A.G. meg nem vette és át nem alakította – ezen a néven és helyen működött.

A vasúti biztosítóberendezés piacon óriási lépést jelentett, amikor 1902-ben, a Magyar Királyi Államvasutaktól a Neuhold cég megbízást kapott Magyarország összes államvasúti fővonalainak telefonnal kombinált hangjelző berendezéssel való ellátására. 3 év alatt 40 vasúti fővonal 4000 km-nyi hálózatán végeztek a munkával.

A későbbiekben ugyancsak fontos szerepet játszott a vasútbiztosító berendezések bevezetésében az Egyesült Villamossági Rt. is. Vasútbiztosító részlegében kiképzett szakemberként Székely Izidor (a kor diktálta szokások révén előbb Izsó, majd Imre), aki 1904-ben az Izzó támogatásával, Székely Izidor és Tsa néven egy önállónak bejegyzett vasútbiztosító vállalatot hozott létre. Az induló vállalkozás elsősorban a Telefongyár vasútbiztosító berendezéseit értékesítette, de megszerzte a Süd-bahnwerk rendszerű, azonos célú szerkezetek rajzait és gyártási engedélyét,

majd a berlini Siemens konkurens termékének gyártási engedélyét is. Székely Imre cége a Wiener Bankverein közreműködésével 1911-ben beolvadt a hannoveri anyacégtől függetlenné váló Telefongyár Rt.-be. Székely vezérigazgató társa lett egykori egyetemi barátjának, Neuhold Kornélnek. Az igen sikeres együttműködés egészen 1938-ig tartott.

A 12 fős Neuhold cég, amikor Székely betársult, már 204 alkalmazottal dolgozott. 1921-ben megalakították a Telefongyár Elemosztályát is. Ezt később a megszerzett hordozható akkumulátor-licenc alapján történő gyártásra, Sirius Művek Akkumulátor- és Elemgyár cégnév alatt részvénytársasággá alakították át, és a Váci úton építették fel az új üzemet. Ennek a cégnek az ügyvitelét is Neuhold Kornél és Székely Imre látta el.

A Telefongyár és az Izzó nemcsak a vasúti biztosítóberendezések gyártásban konkurált egymással, hanem már jóval korábban, a telefonia területén is. 1889-ben a telefonkészülékek szállítására kiírt állami pályázatra mintakészülékeket nyújtott be többek közt az Egger B. és Tsa, valamint özv. Weimer Vilmosné, Teirich és Leopolder, Fischer Sándor és Neuhold János. A versenytárgyalás győztese az Eischer cég lett, de vállalt kötelezettségének nem tudott eleget tenni, a rendeltetést felosztották a budapesti hasonló jellegű vállalatok között, így az Egger, Weimer, Neuhold, Deckert–Homolka cégek közt.

Az Egyesült Izzó 1917-ben kezdett el erősítő csöveket gyártani. A rádiócsövek első felhasználói között a Telefongyár is szerepelt, amely az Izzó ezen első termékeit katonai telefonközpontokba építette be, valamint azokba a rádiókba, amelyekkel az olasz fronton létrejöttek a Monarchia hadseregének első rádióhálói.

1900-ban a Posta pályázatot írt ki 10000 vonalas telefonközpont szállítására. A nemzetközi pályázatot az Egyesült Izzó nyerte el a licencadó társvállalkozóval, a chicagói Western Electric Co.-val közösen. A 6000 állomásos telefonközpontot Teréz központ néven helyezték üzembe a Nagymező utcában. A vállalat 1904 és 1906 között a vidéki telefonközpontok egész sorának a kibővítésére kapott megbízást. 1905-ben elkészítette az új zágrábi telefonközpontot és át-

Neuhold János (1840–1904), a Telefongyár alapítója

adta a Posta és Távirat Vezérigazgatóságának, amely a vidéki központok Western Electric licenc alapján történő gyártásába – az Egyesült Izzó beleegyezésével – a konkurens vállalatokat (Deckert–Homolka, valamint a Telefongyár Rt.) is bevonta. A licencdíjak 50-50%-os arányban a Western Electric Co.-t és az Egyesült Izzót illették meg.

Mint láttuk, a piacon nagy volt a verseny, de az együttműködés is. A telefongyártásban az Izzónak két belföldi versenytársa volt: a Telefongyár Rt. és a svéd LM Ericsson érdekkörébe tartozó Deckert és Homolka cég. Aschner Lipót, az Egyesült Izzó vezérigazgatója a konkurenciával vagy kartell megállapodásra törekedett, vagy ha lehetősége volt, a mielőbbi felvásárlásra. Ez történt a Telefongyárral is.

A konkurenciával kötött 1923. január 9-ei kartellszerződés arra irányult, hogy még az automata telefonközpontok postai megrendelése előtt szabályozott piaci viszonyok alakuljanak ki. Az Egyesült Izzó el is érte, hogy a budapesti automata telefonközpontokat kizárólag maga szállítsa, míg a vidékre készített berendezések előállításából 25%-ban vette ki a részét. Igaz, az újpesti gyárnak vállalnia kellett, hogy a termékek 80%-ban hazai anyagokból, hazai munkaerővel készülnek. Már az első megrendelések tisztos hasznot hoztak az Izzónak.

A kartell megállapodás ellenére Aschner továbbra is a Telefongyár felvásárlására törekedett. Törekvéseit kétévi tárgyalások után, csak 1925-ben koronázta siker, miután az Egyesült Izzólámpa és Villamossági Rt. a telefongyári részvények többségét a többségi tulajdonos Wiener Bankvereintől 500 ezer koronáért megszerezte. A részvényvásárlás

azonban meghaladta a cég pénzügyi erejét, így az Izzónak, a növekedését folyamatosan támogató bankoktól, újabb kölcsönt kellett felvennie.

Az 1926-ban megújított kartellben, a Telefongyárban részvénytöbbséget szerzett Egyesült Izzó már 57,5%-os részesedést szerzett a vasútbiztosító berendezések gyártásában is. A kartell azonban rövidesen felbomlott.

Ugyanakkor megindult a gyárak közti profilisztítás. Aschner az Egyesült Izzó profiljában – mint a nevéből is adódott –, elsősorban a lámpagyártásra szeretett volna koncentrálni és a többi elektronikai ipari termék gyártását az Izzó tulajdonában lévő gyárakba helyezte ki. Így lettek egyre tisztábbak a gyárak profiljai, az Izzóban a lámpa- és rádiócsőgyártásra, az Orionban a rádiógyártásra, a Standardben a hírközlés eszközeinek gyártására koncentráltak. Az Egyesült Izzó vasútbiztosító berendezéseket gyártó osztálya a Telefongyárba került, a telefonía és telegráfia tekintetében kooperációs szerződést kötöttek, azonban rádió és kereskedelmi áruk osztálya megmaradt a Telefongyárban is. A Telefongyár azonban története során rengeteg, a nevéből idegen termék gyártásával is foglalkozott. Így például 1926-tól a Knorr–Bremse A.G.-val kötött megállapodások alapján még vasúti fékberendezéseket is gyártott a MÁV tehervagonjai számára.

Újpesten azonban kétségtelenül tisztult a termékprofil, különösen azután, hogy a Telefongyárral együtt az Izzó Mechanikai osztályával a telefonközpont-gyártás is átkerült az Egyesült Izzó által 1928-ban életre hívott

A Gizella úti gyártelep

A Gizella úti gyár mechanikai műhelye (1906)

Standard Villamossági Rt. birtokába. A vállalatok és tulajdonviszonyok dinamikus át-szervezése azonban nem állt meg. 1934-re a Standard tulajdonrészek eladása révén a Telefongyár Rt. az International Telephone and Telegraph Corporation and Associated Companies New York (IT&T) érdekkörébe került, egészen a háború utáni Standard-per következményeként végrehajtott államosításig.

Az 1929-33-as gazdasági válságot a Telefongyár is nehezen vészelte át, pedig rengetegféle termék fejlesztésével és gyártásával kísérletezett: gyártott zipzárt, benzinkutat, hangosfilm leadó berendezést, de fő profilja továbbra is a rádió és a vasúti biztosító berendezés maradt. Neuhold János 1933-ban vonult nyugdíjba, míg társát dr. Székely Imrét 1938-ban távolították el gyárvezetéséből a zsidótörvényekre való hivatkozással, a Honvédelmi Minisztérium határozott utasítására. A zsidó vezetők eltávolításával elhárult az akadály a hadimegrendelések előtt, és ennek reményében a gyárban beszüntették az elektromedikai, a gyújtógyertya, a logartárcsa, a fitting gyártását. Az amerikai tulajdonban lévő Telefongyár a magyar és német hadi megrendelések révén ismét gyors növekedésnek indult.

Az USA hadba lépésével azonban – akárcsak a budapesti Standard gyár –, a Telefongyár is az amerikai irányítás helyett teljesen a berlini Standard vállalat fennhatósága alá került. A főreszvényes vitéz Kelenfy Károly ezredest nevezte ki vezérigazgatónak. A telefonía és a vezeték nélküli híradószközök gyártása során a világháború alatt a cég kimagasló technikai szintet ért el. A Messerschmith vadászpülők rádió-berendezései-

nek egy részét szintén a cég készítette, valamint a német tengeralattjárókhoz is készítettek rádióadókat. A vállalat a haditermelés keretén belül „tömegáru” fedőnév alatt lőszert is gyártott.

1945. június 28-án Neuhold Kornél elnökletével megtartották a háború utáni első igazgatósági ülést, de néhány nappal az elnökségi ülést követően Neuhold Kornél, a vállalat alelnöke, egykori vezérigazgatója, meghalt.

Sűrű vezérigazgató- és profilváltások közepette az államosított vállalat számos vidéki telephellyel bővült, mígnem a rendszerváltás után megkezdődött privatizációs hullám során, szinte elsőként, már 1991-ben a Siemens tulajdonába került. Az 1900-tól működő Telefongyár Rt. (Terta) tevékenységét a Siemens Telefongyár Kft. keretében és néven folytatta, de az új tulajdonos egy végső profiltisztítást végrehajtva szép csendben megszüntette a hagyományos ipari termelést a Gizella utcai gyárban, és lebontatta a közel százéves gyárépületeket is. A magyarországi Siemens-csoportot, amely 2008-as üzleti évben összesen 11 céget (vállalatot, leány-, illetve vegyesvállalatot) foglalt magában, napjainkban is az egykori gyár helyén kialakított irodaházból irányítják.

Ezzel végére értünk annak a cikksorozatnak, amely során talán az olvasók számára is érzékelhetővé vált, hogy az Egyesült Izzó milyen mértékben járult hozzá a magyar elektronikaipar kialakulásához. Mindez nemcsak Aschner Lipót egyedülálló menedzseri képességeinek, hanem az Izzóban dolgozó nemzetközi szinten is kimagasló kutató és mérnök munkatársainak, vezetőtársainak és egy kiváló szakmai munkasközösségnek is köszönhető. Az Izzó és társvállalatai a lámpagyártáson kívül jelentős szerepet játszottak a rádiókészülék és rádióadó-gyártás, telefonkészülék- és telefonközpont-gyártás, a vasúti biztosító berendezések gyártása és számos olyan kapcsolódó alapanyaggyártó ipar kialakulásában, mint a rádió alkatrészek, az üvegtechnikai termékek, vagy a nemesgáz előállítás.

Emlékezzünk az Egyesült Izzó és társvállalatai az Orion, az EMG, a Remix, a Telefongyár, a Standard (később BHG) munkatársaira, akik egykoron nemzetközi szintűvé tették a magyar elektronikaipart. □

A „Telefongyár” korabeli hirdetése

Prém Margit, az adományozó, 3. rész „Hazánknek sok új barátot sikerült szereznünk”

A Pesti Hírlap 1907. október 4-i száma, Magyarok a Brit Ifjúság Szövetsége gyűlésén címmel, teljes terjedelmében közölte az újpesti születésű, huszonhárom esztendősen polgári iskolai igazgatónőnek kinevezett Prém Margit tudósítását a skóciai nemzetközi nagygyűlésről. „[...] Először is Aberdeen városában időztünk, hogy aztán Edinburghon át, hol a kongresszus tagjai összegyűltek: Conisheadbe menjünk. Anglia minden vidékéről gyűltek össze a kongresszus tagjai, csupa egyetemi ifjak és leányok, hogy aztán együttesen köszönthessünk be utazásunk célpontján.

A [...] gyűlés tíz napig tartott, s minden nap új meglepetéseket hozott.

Hivatalosak voltak reá mindazok, kik Anglia egyetemein tanultak, akár tagjai a Szövetségnek, akár nem. De voltak ott az idegen nemzetiségű vendégeken kívül híres angol szónokok, otthon időző misszionáriusok és mások, kik érdeklődéssel viseltettek a gyűlés iránt, s kik tanácsaikkal, tapasztalataikkal, beszédeikkel segítségére voltak az ifjúságnak. Összesen kilencszázan voltunk. Ötszáz ifjú és négyszáz leánydiák. Ez utóbbiak a conisheadi apátság épületében laktak, s a közeli falu házaiban, míg az ifjak a szabad ég alatt felütött sátrakban tanyáztak.

A gyűlés célja volt, hogy a különféle szövetségek tagjai az utóbbi évben nyert tapasztalataikat egymással közölhessék, egymástól tanácsot nyerjenek, új eszméket vigyenek haza, s új tetterőt, buzgóságot, melynek elnyerésére szolgáltak azok a lelkesítő beszédek, melyeket délelőttönként hallottunk. [...] A legkiválóbb szónokok egyike, Garfield Williams, oly erővel, oly meggyőzően beszélt a humanizmusról, hogy mindenki úgy érezte, mintha szavai egyenesen hozzá lennének intézve.

Volt egy külön gyűlés, melyen a külföldi nemzetek képviselői beszéltek. Nagyon érdekes dolgokat hallottunk Oroszország képviselőjétől, Baron Nikolaitól. Aztán Miss Route rendkívüli sikert aratott előadásával, mellyel a Tokióban tartott világgyűlés eseményeiről számolt be.

A Magyarországon történt kultúrmozgalmat Fráter Eszter sorolta. Az említett két idegen szónokon kívül minden beszélőnek csak három perc jutott! De ez a rövid beszéd is elég volt arra, hogy, felköltse az érdeklődést a magyarországi dolgok iránt. Ottlétünk alatt sokan kerestek fel bennünket, hogy azt a keveset, amit rólunk, magyarokról hallottak, kiegészítsék, vagy kijavítsák, mert sajnos nemcsak nagyon keveset tudnak rólunk, hanem még ezt a keveset is rosszul tudják. De kijelentették sokan, hogy ezentúl nagyobb érdeklődéssel fogják olvasni azokat a cikkeket, melyek Magyarországról az egyesület lapjaiban meg fognak jelenni.

Egy napot, mint már említettem, kirándulásra szenteltünk. Egy délután igen mulatságos játékokkal telt el. Az ifjak rendezték, mikor a hölgyeket meghívták sátraik megtekintésére. Valóban érdekes látványosság volt. A sátrak formára, nagyságra nézve igen

Conishead, a skóciai nemzetközi ifjúsági nagygyűlés helyszíne

eltérők voltak egymástól. Némelyekben csak négyen laktak, míg a legtöbb 12–20 ember befogadására készült. Mikor ott voltunk, mindegyik sátor gyönyörűen föl volt díszítve. Az edinburghiaké nagy skót szövetű sálokkal, meg a nemzeti virágukkal, amit mi számárkórónak nevezünk. Sok sátron egy-egy szellemes, élces mondás volt olvasható, vagy egy angol államférfiú jól sikerült karikatúrája volt látható. A sátrak belsejében természetesen nagy volt a rend, de biz ez nem tartott soká, mert az ifjak nagy készséggel még arra is vállalkoztak, hogy a sátoréleket is illusztrálják, s egészen természetes, hogy így az a nagy rend hamar fölbomlott. Csudálatosképpen az idő majdnem végig szép, derűs maradt, egy-két esetet kivéve. Egyszer egy éjjel oly váratlanul jött a szakadó zápor, hogy a gyanútlan sátorlakókat csúnyául kimosta.

Angliából nemcsak sok ismerettel távoztunk, hanem azzal a jóleső tudattal is, hogy hazánknak sok új barátot sikerült szereznünk.”

Prém Margit tanítói kinevezése kezdetétől örömmel vett részt közösségi rendezvényeken, és a szervezésből örömmel vette ki a részét. Az iskolában szervezett egyházi események minden alkalommal jóval többet nyújtottak az egyszerű gyülekezeti összejövetelnél. Igen mozgalmas diákélet zajlott a „Skót” falai között. Rendszeresen tartottak ünnepélyeket, teadélutánokat, tornabemutatókat, amelyeken az iskola tanulói bemutatták tehetségüket. Ilyenkor énekeltek, szavaltak, betanult koreográfiára mozogtak, vagy színdarabot adtak elő a meghívottak szórakoztatására. A befolyt összegeket minden alkalommal jótékony célokra fordították. A Protestáns Egyházi és Iskolai Lapok 1906. február 4-i száma arról tudósít, hogy „A budapesti skót misszió kebelében fennálló »Nők szövetsége« múlt évi pénztári számadásában 2680 kor. jövedelmet mutatott ki, mely összegből 860 kor. a jótékonyági bazár alkalmával, 640 kor. pedig gyűjtés útján szereztetett. A szövetség 140 szegényt ruházott fel karácsonykor. A tagok, szám szerint 46, vasárnap délután fél 5-kor gyűlnek össze az ige olvasására. Febr. hónapban Prém Margit, Burgesz Edith, Victor Jánosné és Rau Erzsébet fogják az összejöveteleket vezetni. A szövetség varrórója

minden kedden 6 órakor van a skót iskola nagytermében.”

A következő esztendőben ismét hírt ad az országos egyházi szaksajtó a Hold utcai iskola rendezvényeiről. A február 3-i szám beszámol arról, hogy „A budapesti skót misszió nőszövetsége jan. 23-án sikerült szeretetvendégséget rendezett [...], melyen több érdekes és tanulságos dolog szolgáltatva a lelki táplálékot. Az énekkar két énekét, mit Vidor János vezetésével adott elő, a közönség nagy tetszéssel fogadta. Prém Margit hatásosan adta elő Szabolcska egy szép költeményét. Tóth József vallástanár és Schorr Anna duettet adtak elő harmónium-kísérettel. Idősb és ifjabb Vidor J. urak zongora- és harmónium-kettőst játszottak. Miss G. Ádám felolvasást tartott személyes tapasztalatairól a Fíji-szigeteken. Végül Csűrös István magyarázott a Bibliából, az Eszter könyve egyik része alapján. A vendégség, daczára az olcsó jegyeknek, szép anyagi eredménnyel is végződött. A szövetség mindig nagyobb méretekben terjeszti ki munkáját. A múlt évben több mint 2000 koronát fordított jótékony célokra [...]. A lap két héttel később, február 24-én két különleges diák-összejövetelről számolt be. „Két érdekes összejövetel színhelye volt febr. 11.-én a Skót Misszió Hold-utczai iskolája. E nap volt ugyanis az úgynevezett diáknapp, midőn az egész világon imára gyűlnek össze a művelt keresztyén ifjak és leányok. Budapesten ez volt az első eset, hogy leány diákok is rendeztek ilyen összejövetelt. A nők a Hold-utczai épület nagytermében, a férfiak egyik földszinti iskolateremben gyűltek össze. A terem megtelt érdeklődő hölgyközönséggel. Mindenki figyelemmel és örömmel hallgatta Dessewffy Emma hittől és szeretettől áthatott beszédét, melyhez az alapigéket a I. Tim. 6. részéből olvasta fel. Komoly szavakkal inté az ifjúságot, hogy a különféle tudományok művelése mellett engedjenek az Úr Jézus jó beszédének. Aztán Fráter Eszter szólott, ismertetvén azon keresztyén mozgalmat, mely az utóbbi időben Budapesten a leánydiákok közt megindult. Szólott a leánydiákok világszövetségéről, a melyhez jelenleg 17 ország leány diáksága tartozik, 100 egyesülettel és 40.000 taggal; kiemelte azon rendkívüli hatást, me-

lyet Rouse kisasszony, a leánydiákok világ-szövetségének utazó titkára tett a budapesti leány diákokra. Végül Prém Margit beszélt, lendületes szavakban fejtegetve a magyar keresztyén leánydiákok teendőit a jövőre nézve. Az összejövetel hangulatát nagyban emelte a közönségnek többször felhangzó éneke. Végül Prém Margit imádkozott. A férfiak gyűlésén Kovács Lajos lic. theol. tartott tanulságos beszédet arról, hogy a lelkésznek mily nagy szüksége van arra, hogy az evangéliumot ne csak ismerje és hirdesse, hanem a szerint is éljen. Azután Csia Sándor orvosnövendék tartott felolvasást, melynek tárgya a művelt ifjú és az evangélium volt. Ügyesen mutatott rá a mai társadalom azon bűneire, melyek különös mértékben uralkodnak a tudományos pályán lévő ifjak között is. Végül jelentések következtek, miknek során Csia Lajos, a Bethánia főiskolai szövetségének megbízottja, ifj. Szabó Aladár, a Konfirmáltak egyletének küldötte és Forgács Gyula, a diákszövetség titkára tettek jelentéseket. [...].

Az 1907/1908. tanév végén első alkalommal jelentetett meg iskolai Értesítőt „A Budapesti Ref. Egyház Skót elemi és polg. leányiskolája”. A James T. Webster szerkesztésében megjelent füzet önálló fejezetben közölte Prém Margit Igazgatói jelentését. A polgári iskola fiatal tanárnőjét ebben az évben nevezték ki vezetőnek: „Az 1907/08. iskolai évvel polgári iskolánk első esztendeje fejeződött be. Eleteben tehát még csak a kezdet kezdeténél tartunk s ezt annyival is inkább mondhatjuk, mert ez évben csupán egy osztállyal vette kezdetét, melyet azonban évről-évre tovább fogunk fejleszteni, míg 4 osztállyal bíró teljes polgári iskolává nem növekedik.

[...] Szorgalmi idő. A tanév szept. hó 5-én ünnepélyes megnyitással vette kezdetét. Az ünnepen részt vett nagyméltóságú Macdonald úr, a skót nagy pecsét őre, és dr. Lundie Edinburghból, kik az iskolafenntartó hatóság megbízásából kerestek fel bennünket, hogy iskolánkról alapos tájékozódást szerezzenek. Mindaz, amit láttak, s tapasztaltak, arra indította őket, hogy iskolánk sorsát ezentúl is meleg érdeklődéssel kísérik.

Látogatások. Az év folyamán még több külföldi vendégünk is volt. Így Thomson K. lelkész úr és nővére, és Frew Róbert lelkész úr

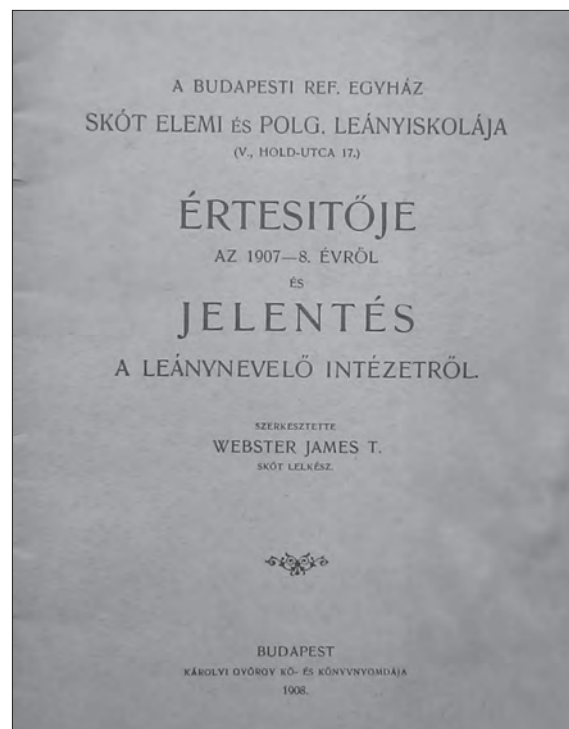
Konstantinápolyból, Barbour, Briscoe és Maclaren úrhölgyek Angliából, Lageare misszionárius Közép-Afrikából, Adams A. Edwin úr Chicagóból, Kennedy J. és Philip Ádám urak Dundeeből.

Hivatalosan az állam részéről dr. Nagy Zsigmond s. tanfelügyelő úr volt iskolánkban, ki meglegedését fejezte ki mind a gyermekek nevelését, mind tanítását illetőleg. Azonkívül néhány célszerű észrevételével a tantestületnek is segítségére volt. Az év vége felé, mint hivatalos egyházi látogató nagytiszteletű Mádý Lajos esperes úr [Újpest első református lelkésze] keresett fel bennünket.

Többször üdvözölhattük körünkben nagytiszteletű Webster urat úgy mint vendéget, úgy is, mint hivatalos látogatót, sőt később mint a tanítótestület tagját, ki Burgess Edith úrhölgy szabadságideje alatt az angol nyelv tanítását volt szíves elvállalni.

Tanterv. A tanítás minden ágában szigorúan az állami tanterv szerint haladt, mint azt az alább részletesen közölt kidolgozott tanmenet mutatja.

Rendkívüli tantárgyak. A tantervben előírt tárgyakon kívül részesültek az erre jelentkező növendékek az angol nyelv tanításá-

A Skót Iskola első Értesítője 1908-ban jelent meg

ban is, heti két órán, havi 3 K tandíj fizetése mellett. De nyerhetnek növendékeink oktatást a francia nyelvben és zenében is, ha kellő számmal akad erre jelentkező. Azonkívül két írógép is rendelkezésre áll azon növendékeknek, kik a gépirást akarják elsajátítani.

Vallás-erkölcsi nevelés. Iskolánk, mint református iskola, az államiaknál nagyobb gondot fordít a vallás-erkölcsi nevelésre, tanításra. A hittani órákon kívül vannak órák, melyeken bibliai történeteket tanítunk a gyermekeknek, hogy bennük igazi vallásos szellemet fejlesszünk. Ez a szellem azonban nem szorítkozik csak külön órákra, hanem áthatja az egész tanítást, és nevelést.

Fegyelem. Az erkölcsi nevelés mellett nagy gondot fordítunk arra, hogy a gyermekekben a rend, a tisztaság szeretetét fejlesszük, hogy őket a gyakorlati életre neveljük. A gyermekek attól az időtől kezdve, hogy az iskolába léptek, mindaddig, míg azt el nem hagyják, tanítói felügyelet alatt állnak mind a tanteremben, mind az udvaron.

Egészségi viszonyok. Hogy a gyermekek szabad idejüket kedvező időben a nagy, tágas udvaron tölthetik, az egészségi állapotukra van igen jó hatással. Aránylag keveset is mulasztottak. De a városban járványos vörheny elterjedt hozzánk is, és e miatt a tanítás két hétig szünetelt.

Iskolai ünnepélyek. Iskolai ünnepélyt rendeztünk az iskolai év megnyitása alkalmával, dec. 11-én, március 25-én, április 11-én, s az iskolai év végén. Ezek mindegyikét azon cél

szem előtt tartásával rendeztük, hogy a gyermekekben a hazafias érzelmeket tápláljuk, növeljük.

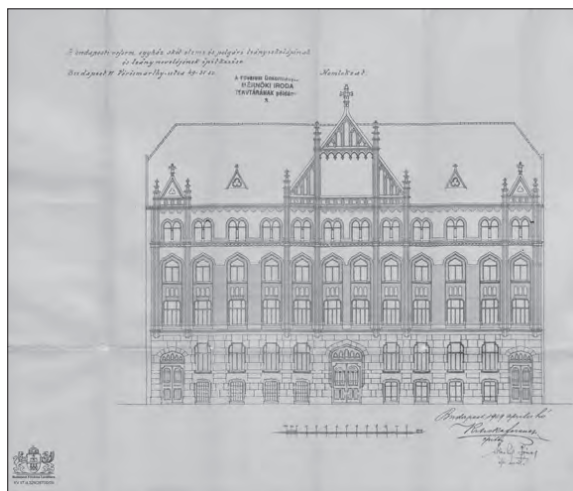
Kirándulások. Az év folyamán rendeztünk kirándulást a Zugligetbe, és a Fűvészkertbe, a természetrajzi ismeretek szemléltetésére, míg a földrajz szemléltetésére az iskola épületében minden két héten mutatott és magyarázatokkal kísért vetített képek szolgáltak.

Vizsgálatok. A nyilvános vizsgát június hó 23-án tartottuk meg. Webster lelkész úr elnökletével. Az angol vizsga, a tornavizsga, a hittani vizsgák június hó első felében voltak.

Jutalmazások. Az évváró ünnepély alkalmával növendékeink részben a Baar-féle alapítványból nyertek jutalmat, részben könyvek által jutalmaztattak. [...]

Jótekonyság. Növendékeink azonban nemcsak vettek jót másoktól, hanem maguk is gyakorolták a jótekonyságot. Gyűjtöttek a pogány misszió céljaira. Akik ennél többet akartak tenni, akik egy napot sem akarnak elmúlni hagyni jó cselekedet vagy jó szó nélkül, beállottak a »Napsugár szövetségbe«, mely ép e célok elérésére alakult az év folyamán, hogy örömet, boldogságot szerezzenek másoknak. Adja isten, hogy szándékuk komoly, munkásságok kitartó legyen.”

A polgári tagozat folyamatos bővülésével az V. kerületi Hold utcai épületet – amelynek telkét még 1868-ban vásárolta az edinburgh-i Skót Egyesült Szabad Egyház és előbb két-, majd egy harmadik szinttel is megemelt iskolát épített rá – lassan kinőtte az intézmény. Az egyház és a tantestület vezetői úgy döntöttek, hogy új iskola építésébe fognak. James T. Webster javaslatára Skóciában gyűjtés indult, amelynek nyomán előteremtették a telekvásárláshoz és az építkezéshez szükséges összeg nagy részét, majd az intézményt felügyelő budapesti református egyháztanács a fővároshoz fordult támogatásért. 1909 januárjában kelt kérvényük kitűnően dokumentálja a skót iskola magyarországi történetét, tevékenységét és fejlődését. A korabeli kérvény felidézése elengedhetetlen ahhoz is, hogy megismerjük azt a környezetet, ahol Prém Margit egész életében dolgozott.

Az új iskolaépület 1910-ben, a Vörösmarty utcában épült fel

(Folytatjuk...)

Az újpesti vágóhíd

Újpesten az első vágóhidat 1884. november 1-én adták át. Addig ugyanis házaknál vágták le az ott nevelt állatokat és azt követően értékesítették az így „előállított” tökehúst és hentesárut. A felépített vágóhíd sertésvágásra nem volt berendezve, mert a sertéseket változatlanul a házaknál vágták, ami közegészségügyi szempontból igen aggályos volt.

A létesítményt a Duna-parton építették fel a Váci országút és a Megyeri út torkolatánál. A vágóhíd épületén túl, egy két szobából álló épületet is emeltek a vezetőség és a személyzet számára. A kiviteli munkák vállalkozója Bachmann Károly volt, aki az újpesti római katolikus főtemplom I. ütemének építőjeként is ismert. Az építési költséget 4651 Ft-ban határozták meg, amelyhez még hozzájött a mély fekvésű telek feltöltésére szolgáló földmunkákra 673 Ft. A vágóhíd állategészségügyi felügyeletét Ladányi Sámuel állatorvos látta el.

A XX. század első éveiben, egy Temesváron tartott városi kongresszuson – amelyen Ugró Gyula, Újpest polgármestere is részt vett – arról számoltak be, hogy egy közegészségügyi ellenőrzés során 300 sertést elkoboztak, azok felismert betegsége miatt. A kongresszusról hazatért polgármester ezt követően 1908-ban javaslatot tett egy modern vágóhíd felépítésére, amelyet a közgyűlés 235/1908 k. gy. számú határozatával elfogadott és annak tervezésére Hegedűs Ármin és Bőhm Henrik budapesti építészeket kérte fel. (Újpesten ők tervezték 1899-ben a városházát, majd az 1920-as években a szülőotthont is). A vágóhíd a Megyeri úton, a jelenlegi helyszínen épült fel. Az építésre a város amortizáció útján törlesztendő kölcsönt vett fel.

Miután a tervet a vármegye Törvényhatósági Bizottsága 1040/1908-as közgyűlési határozatával elfogadta, versenytárgyalási felhívást tettek közzé, amelynek eredményeként a munkát Schreiber Gyula újpesti vállalkozó

nyerte meg kb. 370 000 koronás költségvetésével, amelyhez még hozzájött a Danubius Hajó- és Gépgyár 200 000 koronás költségvetése a gépészeti berendezések szállítására és szerelésére. A terveket a Magyar Királyi Földművelésügyi Miniszter is jóváhagyta. A létesítményt 1911. év végével átadták rendeltetésének.

A vágóhíd épületcsoportjának fő egységei a marha- és sertésvágóhidak. (Az üzemből 1930-ig lovakat és csikót is vágtak, évente átlagban 450-500 db-ot, de pl. 1917-ben több mint 1000-et.)

A marha- és sertésvágóhíd épülete mind alaprajzi, mind tartószerkezeti szempontból azonos kialakítású, háromhajós bazilikális keresztmetszeti rendszerű „ipari” csarnok közel 22,0 m × 18,0 m befoglaló mérettel, 6,20 – 4,40 – 6,20 m-es traktusmélységgel, középső traktusában felülvilágítóval kiemelve. A külső támaszok teherhordó falak, a belső öntöttvas oszlopok, összekötve acél gerenda-rendszerrel, amelyen a későbbi, ún. konvejorpályás termékszállítás elődjét, egy sínpályát helyezték el. Az öntöttvas oszlopokra támaszkodott az alacsonyabb épületrész feletti egyszeres függesztőműves, valamint a kiemelt rész feletti egyszeres feszítőműves ácsszerkezetű tető. A marhavágóhíd háromnegyed része (11 állással és 11 lekötőgyűrűvel) ún. nagymarha, egynegyed része aprómarha – kecske, bárány – (3 állással) vágását biztosította. Az előbbieken említett sínpályán túl – amely minden vágóálláshoz csatlakozóponttal volt összekötve – egy db 1250 kg teherbírású felvonót is beépítettek.

Külön metszőszoba állt rendelkezésre az izraelita előírásoknak megfelelő kóser feldolgozás céljára. A technológiához tartozott a bétisztító és pacalforrázó kád. Az épület természetes világítását az oldalfalakon lévő ablakok, illetve a kiemelt középhajó oldalfelületének színes üvegezése biztosította. A szellőztetést négy darab Hubert-féle ventilátorral oldották meg. A vágóhíd épületétől balra he-

lyezkedett el a marhaistálló 50 db nagymarha és 40 db aprómarha átmeneti befogadására. A sertésvágóhíd az irodaépület tengelyére szimmetrikusan, annak déli oldalán azonos alaprajzi és szerkezeti kialakítással helyezkedik el. Itt a sertésólat a szűrőhely felé emelkedő padlóval alakították ki, a szűrőhely előtt két váró akollal. A feldolgozási technológiák különbözőségéből adódóan, a frissen leölt állatok itt kopasztó asztalra és/vagy forraló kádakba kerültek, amelyekhez 1929-ben perzselő helyiséget is kialakítottak. A vízszintes gerendahálózatra szerelt közel 100 méter hosszú fogaspályán történt a nyers hús felbontása, majd mindkét vágóhíd esetében előhűtőn keresztül jutott az áru a – sterilizátorral is felszerelt – hűtőbbe, illetve közvetlenül kiszállításra.

A két vágóhídi épület között helyezkedik el az irodaház, amelyben az igazgató és az állatorvos irodáját, továbbá a személyzet öltözőjét és a szociális helyiségeket rendezték be. A vágóhíd tisztikarát az igazgató és a húsvizsgáló állatorvoson kívül egy vágóhídi felügyelő, egy „járatkezelő” és egy forgalmi adótisztviselő alkotta. A vágóhídon rajtuk kívül a húsbélyegző altiszt, egy portás, egy

éjjeliőr, hét hentessegéd, három napszámos és egy takarítónő állt állandó szolgálatban.

Amint Újpest többi (nagy)üzemében, a vágóhídon is érvényesült az akkori ipartelepítésre és gyáralapításra jellemző elvárás, amely szerint az üzem teljes termelési infrastruktúráját ki kellett építeni. Így a létesítmény rendelkezett önálló erőteleppel (kazánházzal, amelynek három Cornwall rendszerű gőzkazánja állította elő a szükséges mennyiségű gőzt és működtette a telep ellátását biztosító 80 lóerős gőzgépet), 50 m³-es víztornnyal, a technológiai sajátosságából adódó 6 tonna napi teljesítményű jéggyárral, a hűtőház max. +20 C° hőmérsékletet biztosító légkűtővel.

Az előbbi épületeken kívül a területen található volt még a trágyaház, ami a kor technikai színvonalán, de szinte automatikusan működött a trágyaszállító járművekbe fejthető gravitációs rendszerben. Felépült ezen felül a fertőzött-gyanús állatok kiszűrésére szolgáló kényszervágóhíd. A vágóhíd iparvágánnyal, kitérővel is rendelkezett, így oda az ország bármely részéből tudtak vágóállatot szállítani. A kivagonírozást külön szabályzat szerint hajtották végre. (A vágóhíd szomszédságában, attól keletre helyezkedett el a vágóhidat és a víztornyot is felépítő újpesti vállalkozó Schreiber Gyula központi telephelye is, ugyancsak iparvágány csatlakozással).

A létesítmény főbejárata a Megyeri útról nyílik, egy háromtengelyes, reprezentatív kialakítású kapuépítmény, középső egységében boltozva. A kapuépítmény jobb oldali egységében volt a hídmérleg a be- és kimenő áruk ellenőrzésére. A bejárat déli oldalán építették fel a teljes egészében alapincézett egyemeletes szolgálati lakásokat tartalmazó lakóépületet, északi oldalán pedig a földszintes kétlakásos házat az igazgató és az állatorvos részére. Ezek az épületek, valamint a marha- és sertésvágóhíd és az irodaépület homlokzati megjelenése a XIX.-XX. század fordulójára jellemző téglarchitektúrának megfelelően készült, vakolt felületekkel rendelkezik, amelyet téglalízénák (a fal síkjából kiálló, hosszúkas sávok) tagolnak. Újpesti kezdeményezésre, de a Kulturális Örökségvédelmi Hivatal szakmai előkészítő munkájának figyelembevételével az 1/2006(I.13.) NKÖM

A vágóhíd bejáratú kapuépítménye – Malachowsky Imre grafikája

rendelet 8. §-a értelmében a vágóhíd területén álló kapuépítményt, irodaépületet, a sertés- és marhavágóhíd épületét és az emeletes lakóházat országos védeltségű műemlékké nyilvánították.

Bár nincs közvetlenül kapcsolatban a vágóhíddal, de az állatok beszerzése, etetése, valamint állategészségügyi szempontból mindenképpen érdemes két „intézményről” említést tenni. Nevezetesen érdekes az állatvásárok és a szénapiac helyének alakulása a korabeli térképek vizsgálata alapján. Az állatvásár és a szénatér Újpesten legelőször a Szent István tér templom utca felé eső sarkában volt, ahonnan a Ferenc József térre (korábban Városház tér, majd Vásártér) került át. Abban az időben a temető északi oldalán még megvoltak a sertésállások, amelyekhez a szénapiac közel esett, és – amint említettük – a sertések vágása szinte minden esetben a házaknál történt. Tekintettel azonban arra, hogy az 1902-ben felépült iskola előtti téren már anakronisztikusnak tűnt, hogy ott legyen az állatvásár, azt egy 1905-ös képviselőtestületi döntés értelmében 1910-ben az Erzsébet tér (ma Aschner Lipót tér) egy részére helyezték át. 1925-ben idekerült a szénapiac is, így mindkettő a vágóhíd közelében, azt mintegy kiszolgálva működött. A másik – állategészségügyi szempontból nem elhanyagolható – intézmény a gyepmester „hivatalának” vándorlása volt Újpest területén. 1874-ben még az uradalmi területnek számító Gyáli tó mentén volt a telep, ahonnan az uradalom később eltávolítottatta. Innen a Baross utca és az Attila utca közötti városi telkekre került, ahonnan később ugyancsak át kellett helyezni. 1927-ben épült meg az új állategészségügyi telep és az állati tetemégető kemence az addigra már lecsapolt (feltöltött) Gyáli tó területén, Friedmann Mór főállatorvos útnutatói és Wolf (Vendrei) Géza újpesti városi építész tervei szerint.

A vágóhíd 1984-ig eredeti rendeltetésének megfelelően működött. 1984 és 1994 között a Húsipari Feldolgozó Vállalat, majd a Magyar Hús Kft. az üzemben már csak húsfeldolgozást végzett; a privatizációt követően ez a tevékenység is megszűnt. A területet napjainkban számtalan bérlő használja, tulajdo-

nosa a terület hasznosítására több változatban – utoljára 2007-ben – tanulmánytervet készített. Schőmer András és munkatársainak elképzelései között a több helyrajzi számon szereplő telekegyüttest egységesen kezelve, külön hangsúlyt kapott az öt műemlékileg védett épület funkcióval való megtöltése. Erre azért volt szükség, nehogy a könnyebben értékesíthető és beépíthető telkek hasznosítását követően elmaradjanak a műemléképületek felújításai. Az említett épületek megtartása mellett a víztorony építményének kivételével a többi épület elbontását tervezték, azok helyén az Irányi Dániel utcai keretes beépítésű és magasságú (földszint+három emelet+tetőtér) épületek jellegének megfelelő lakóparkot alakítottak volna ki. A kapuépítmény helyreállításával, valamint az irodaépületben egy mini bevásárlóközponttal és kávézóval számoltak és ezek tengelyében a gépkocsiforgalom számára (kizárólag a lakók és az üzlet feltöltésére) a Labdarúgó utca felé megnyitották volna a területet. A marhavágóhídból műterme(ke)t, illetve galériát alakítottak volna ki az északi udvar felé szabadtéri kiállítóterrel, a sertésvágóhíd épületéből pedig egy fitness-szalont lett volna, a Megyeri úti stadion felé eső udvarban szabadtéri sportolási lehetőséggel. A kapuépítmény melletti épület felújítva és korszerűsítve megmaradt volna lakóépületnek. Az Újpesti Tervtanács a tanulmánytervet elfogadta, de egyelőre ez még csak a beépítési elképzeléseket tartalmazó tanulmányterv, ami sokféle szempont szerint változhat.

A vágóhíd történetétől elválaszthatatlan Dr. Istvánffy Ernő állatorvos neve, aki 1927-től volt az intézmény szakállatorvosa, majd 1937-től igazgatója. 1903-ban Sepsi-szentgyörgyön (ma Románia) született, 1998-ban Budapesten halt meg. 1953-tól a vágóhíd területén működő Húsipari Állatorvosi Ellenőrző Szolgálat vezetője (is) volt. 1970-ben történő nyugdíjazásáig. Hivatali működése mellett több mint fél évszázadon át gyógyította az újpesti háziállatokat is. □

Jelen cikk az UKTV „Helyi érték” című műsora vágóhídról szóló epizódjának szerkesztett változata. A kapuépítményről készített grafikát Malachowsky Imre bocsátotta rendelkezésünkre.

Újpesti úttörténet: A Vasút utcától a Görgey Artúr utcáig, 5. rész

1925 nyarán Láng Ferenc budapesti mutatványos, vállalkozó szellemű társaival itt, a Vasút utca mentén a Gróf Apponyi Franciska – vagy

Fanny – téren hozta tető alá az újpesti „városligetet”, a vurstlit. Alapját Goldstein Manó – ahogy ismerték, Manó bácsi – hajóhinta és lövöldetulajdonos hintája jelentette, aki – a korabeli sajtó híradása szerint – pályáját „húsz évvel azelőtt” kezdte, a Széna (később Ferenc József, ma Tanoda) téren, majd a tér egyik sarokházának udvarán, ezt követően az Árpád út vasút felőli végénél működtette szórakoztató létesítményeit, ám „városszépítési okokból” mindegyik helyszínt el kellett hagynia. Az Apponyi Fanny téren rajta kívül még négy-öt tulajdonos hintáit lehetett használni a vurstli alkalmi sátrai és fabódéi között.

Az alapító Láng Ferenc céllövöldét üzemeltetett, fia, Láng Károly apja céllövöldéje mellett saját vállalkozásait, a majomvadászót és a korongdobálót vezette. Céllövöldéből négy is volt a téren. Egy sátorban Elvira, a jövődömondó és gondolatolvasó mindenkinek csak jót ígért, Lax Ármin „Csodák birodalma” bódéjának dobogóján pedig parasztemyecskének öltözve tájszólással invitálta vendégeit a liget primadonnája, a nőimítátor „Töltöttkáposztás Zsuzsi”. Szintén férfiként bújt női jelmezbe a vele népszerűségében konkuráló Salome, ki hastáncsal kereszte kenyerét – cigarettáját és borát is, ahogy a vurstliról szóló tudósításban olvashatjuk. De szórakoztatta a nagyérdeműt Rédei nevű hegedűművész és Eduárd állathang-utánzó, Kovács Árpád „halászójában” pedig egy fadarabbal zavarták fel a vizet, s így kellett megtalálni horoggal a fahalat jutalom nyalókáért. Halmos Károly vízi játékában UTE, MTK és FTC nevet viselő regatták indultak versenyre, a játékosok spriccelő vízszugár irányításával tudták regattáikat a célba juttatni. Kondor

Miklós énekművész igazgatásával működött a Nyári Varieté, a kis nyári színházban táncolnak, énekelnek, „párjeleneteznek”, bokszolnak a zeneszó alatt. A közelben verte fel sátrát a Gazdag cirkusz is.

A piaci árusok vezéralakjának tekinthető régi újpesti Viszlay János – Viszlay bácsi – „csodákat” rejtő sátrát a liget szélén kapott helyen verte fel, nála volt látható Rózsi, a gondolatolvasó nő, a Csontvázeember, aki üveget evett és tüzet nyelt, illetve az ifjú Viszlay személyében a Szuggeráló, valamint a Lánctörő nő. Totisz Sándor „futballtelepén” 11-eseket lehetett rúgni. Nógrádi Henrik igazgatása alatt működött a nyári kiskomédia, sztárja Juci Morena táncosnő volt, aki közel 100 kg-os tömegével pehelysúlyú művésznőként táncolt; Tom Wilwers, Herceg Géza, Kornai Piroska énekesnő és Nemes József konferanszié voltak a társulat tagjai. A gyerekek számára kellemes szórakozást nyújtott a Dögler bábszínház. Működött itt ütőgép, tükörpalota, fényképész, és természetesen több vendéglő. Lehetett biliárdozni, és ki lehetett próbálni, milyen egy késdobálóval szemben állni. A vurstli este 11 óráig tartott nyitva. „Lassanként kikerül Újpestre a budapesti vurstli, mert mintha itt jobban menne a mutatványosoknak” – akik immár harmincan voltak, s Újpest városnak 10% vigalmi és 3% forgalmi adót fizettek helyfoglalási díj és kereseti adó címén – tudtuk meg az Újpesti Napló 1925. augusztus 1-jei számából.

A vurstlinak azonban hamarosan mennie kellett, az ekkor még Rákospalota területéhez tartozó Villásori 19-21. számú üres telekre költöztek át. Új helyszínén 1926. július 3-án nyitotta meg kapuit. Kényszerű költözésének hátterében az állt, hogy Újpest képviselőtestülete a Gróf Apponyi Fanny tér területét az állam kérésére az építendő Újpesti Magyar királyi Állami Fa- és Fémipari Szakiskola számára adta át.

Az intézmény „jogelődje” 1895 szeptemberében kezdte meg működését szakképzett faipari iparossegédek nevelésére, az asztalos, esztergályos és faragóipar fejlesztésére. Az iskola lakásokból átalakított bérházban működött, ezért a város képviselőtestülete 1911-ben oly határozatot hozott, ha a kereskedelemügyi miniszter Újpesten az állami faipari szakiskolát felépítteti, Újpest ingyen telekkel támogatja azt. A háború kitörése azonban elodázta e tervet, s csak 1925-ben tért ismét napirendre a kérdés. 1926-ban kezdődött meg az új épülettömb kivitelezése Foerk Ernő tervei szerint, s elkészülte utáni első tanéve 1927. szeptember 1-jén indult. Az impozáns épület a Vasút utca – 1928-tól 26. szám alatti – díszévé vált, s válik ma is Újpesti Két Tanítási Nyelvű Műszaki Szakközépiskola és Szakiskolaként.

A másfél kilométer hosszú út megújulására a szakiskola születésével csaknem egyidőben, igaz, kissé lassabb tempóban került sor. A város vezetése utcáinak kövezésére a háború után csupán a húszas évek közepe táján gondolhatott. 1924. február 6-i közgyűlésén az építési szabályrendelet módosításával kapcsolatos tárgyaláson Hoffer Mihály műszaki tanácsnok előterjesztéséből tudhatjuk, hogy egyelőre a Baross, Mária, Ősz és Vasút utcák kövezését tartották szem előtt, mert ezek burkolási költségeihez az út menti ipari vállalatok mellett az 1923-tól működő egységes forgalomszervező villamosvasúti társaságnak, a Budapest Székesfővárosi Közlekedési Részvénytársaságnak (BSzKRt) is hozzá kellett járulnia, mivel sínjei ezen utcákban feküdtek. Újpest város 1925. június 6-án a munkálatok finanszírozásához külföldi kölcsön felvételéről döntött, ezt követően kívánt hozzálátni több utcája kövezéséhez. A Vasút utcára eredetileg szerződő ifj. Vermes Béla és a Straszer cég végül a Pozsonyi, Irányi Dániel és Béla utcák burkolásának munkálatait végezhettk, mivel az eredeti elképzelés alapján a város a BSzKRt finanszírozásában adta volna ki a vállalkozóknak a kövezést, ám végül a BSzKRt saját maga fogott hozzá a Vasút utca burkolásához. Ezzel egyidőben az úttest közepére helyezte villamosvágányait.

1926 nyarán érkeztek meg az út új bazalt kockakövei, s viszonylag lassú tempóban

kezdett átépülni útteste. 1927 márciusában a város kivágatta az utat szegélyező terebélyes öreg fákat – melyeket még gróf Károlyi Sándor 1889-ben ültetett –, hogy a BSzKRt akadálymentesen elhelyezhesse villamosa felsővezeték-tartó oszlopait. Az év második felére kialakult az úttest – részben 2015 elejéig ismert – arculata. Északi oldaláról a villamosvágányok az utca egész hosszában az úttest közepére kerültek, az István úti kanyar után északi széléről enyhe ívben vezettek az út közép-vonalába. A vágányok tengelyei egymástól átlag 3,61-3,62 m távolságra voltak, azokat az út szélén fekvő sínároktól 2,48 méternyire „tolták el” dél felé. A bazalt fejkővel burkolt úttest szélessége 11,03-12,76 m, aszfaltjárdaival együtt 18,65-19,59 m közötti értéket mutatott. Az 1432 m hosszúságú út alatt 1911 óta 1134 m hosszú és 120/80 cm keresztmetszetű csatorna húzódott, valamint 10 cm átmérőjű vízvezetékkel is el volt látva 780 m hosszban. A villamosok pályáját a korábbi 23,6 kg/folyóméteres, majd az utólag beépített 30, illetve 34 kg/fm-es Vignol-sínszalak helyett az átépítés után kis részben 30 kg/fm-es Vignol, legnagyobb részben pedig 62,2 kg/fm-es Phönix-felépítmény alkotta. A régi villamospálya között lévő 38 kétkarú fa-, valamint keresztsodronyokat tartó 5 fa-, 5 cső- és 5 rácsos felsővezeték-tartó oszlopot 7 rácsos és 104 db úgynevezett hasított (szintén rácsos) oszlopra cserélték ki, végig keresztsodronyos vezeték-felfüggesztéssel – utóbbiak 2015-ig szolgálatban maradtak az útburkoló bazaltkövekkel együtt.

(Folytatjuk...)

1927-ben fektetett bazaltkockákból álló úttest és felsővezeték-tartó oszlopok 2015 februárjában (A szerző felvétele)

Pénz a tudomány szolgálatában

A szenzációra mindig éhes hazai és a külföldi sajtó igazi csemegére talált, amikor felröppent a hír: Budapesten bejelentették, hogy az Egyesült Izzólámpa és Villamossági Rt egyetemi atomfizikai tanszékalapítványt hozott létre, kiegészítve egy ajándékozási okirattal.

A kutatólaboratórium nem állt példa nélkül, az Egyesült Izzó 1920 januárjában már alapított egy kutatólaboratóriumot, de azt csak vállalaton belüli szervezetek használták.

A vállalat igazgatósága a laboratórium berendezésére és felszerelésére 1,6 millió koronát szavazott meg. Ez a laboratórium volt az első önálló ipari kutatóintézet Magyarországon, és Európában is az első közé számított.

Aschner bőkezű támogatásával a kutató munkatársai olyan szakmai hírnevet szereztek, mint az egyetemi professzorok. A kutató elsősorban az izzólámpagyártmányok és gyártástechnológiájuk tökéletesítésein fáradozott.

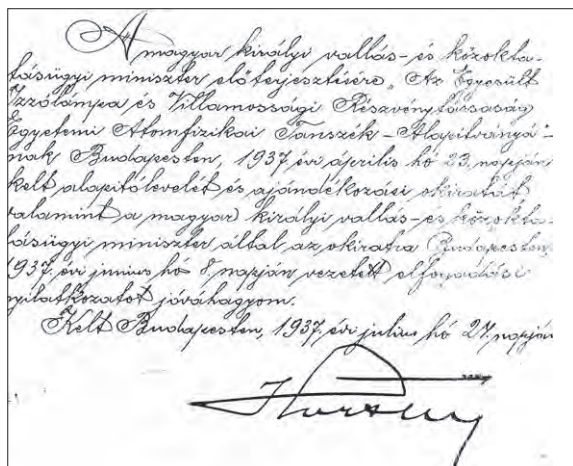
Az Egyesült Izzó intenzív fejlődésének bölcsője és motorja, kutatólaboratóriuma volt. Az Egyesült Izzó a tudományos munkát a fizika területén saját laboratóriumán kívül is finanszírozta. Aschner Lipót vezérigazgató 1936 őszén kezdeményezte a Magyar Királyi József Nándor Műszaki és Gazdaságtudo-

mányi Egyetemen atomfizikai tanszék alapítását „a világítási és villamossági ipar helyesen felfogott érdekeiben, de a hazai tudományos és kultúrélet fejlesztésének vágyától áthatva”. E célból 300000 pengős alapítványt tett, amelynek jövedelmét az új tanszék rendelkezésére bocsátotta. Aschner kikötésére az alapítvány tőkevagyonát nem csökkenthették. Az atomfizikai tanszék mellett külön intézetet alakítottak ki, aminek a berendezéséhez a vállalat további 50000 aranypengőt adományozott és vállalta, hogy 1937. július 1-től tíz év alatt összesen 150000 aranypengőt utal át.

Az alapítólevelet és az ajándékozási okiratot Hóman Bálint vallás- és közoktatási miniszter elfogadónyilatkozatával együtt Horthy Miklós kormányzó 1937. április 23-án hagyta jóvá.

Itt kell megjegyezni, hogy Aschner munkájára és tekintélyére sokan irigykedtek. Kifogás ellene az volt, hogy széleskörű hazai és külföldi kapcsolathálózatot alakított ki és mint a GYOSZ (Gyáriparosok Országos Szövetsége) elnöke különösen pénzügyek alakulására irányította figyelmét. Ennek tudható be az a többszöri sajtótámadás, miszerint az Aschner-féle alapítvány és ajándékozás pénzügyi feszültséget okoz. A kifogás továbbá úgy hangzott, hogy a még nem létező, de már alakulófélben lévő alapítványok kerülnek hátrányos helyzetbe. A csattanós válasz azon a napon hangzott el, amikor Horthy Miklós kormányzó jóváhagyta az előterjesztett okmányokat, és egy nappal később jóváhagyta Goldberger Leó textilgyáros alapítványát, egy textilkémiai tanszék létesítésére.

Aschner Lipót életéről és sorsáról keveset tud a ma élő nemzedék. Tény, hogy Magyarországon kevés olyan volt ipari vezető élt, akiről Újpesten teret, sportlétesítményt, turistaszakosztályt, hosszú ideig működő alapítványt neveztek el. Emlékét hitelesen ma az egykori munkások és mérnökök leszármazottjai ápolják, hogy példája iránymutatás legyen a ma élő generációnak is. □

Az Egyesült Izzólámpa és Villamossági R.T. Egyetemi Atomfizikai Tanszék-Alapítványa Alapítólevele és ajándékozási okirata

„Az Egyesült Izzólámpa és Villamossági R.T. számos évi tapasztalatai során arról győződött meg, hogy a korszerű világítási és villamossági ipar a természettudományok, különösen a rendkívüli fejlődési távlatokat feltáró elméleti és kísérleti atomfizika terén a tudományos kutatás legújabb eredményeinek gyakorlati terén való behatóbb alkalmazását – ha valóban fejlődni akar, – semmiképpen sem nélkülözheti, tehát a tudomány állandó támogatására szorul. Ezért az itt megnevezett részvénytársaság a világítási és villamossági ipar helyesen felfogott érdekében, de a hazai tudományos és kultúrelvet fejlesztésének vágyától is áthatva, a jelen alapítólevelében és ajándékozási okiratban körülírt alapítványával és adományával a Magyar Királyi József Nádor Műszaki és Gazdaságtudományi Egyetemen létesítendő atomfizikai tanszék, valamint annak kísérleti és kutató intézete felállításához és fenntartásához szükséges anyagi eszközöket az alábbi módon rendelkezésre bocsátja és ezzel a magyar állam szolgálatában – amelynek mai súlyos helyzetében nincs módjában ezt az egyetemi tanszéket és intézetet saját anyagi erejéből létesíteni, – közérdekű hivatást vél teljesíteni.

Az Egyesült Izzólámpa és Villamossági R. T. tisztelettel felkéri a magyar királyi vallás- és közoktatásügyi Miniszter Urat, mint a hazai tudományos és kulturális törekvések legfőbb őrét, hogy az alábbi rendelkezések szerint megszervezett alapítványt állami kezelésbe venni, továbbá a már ezúttal rendelkezésre bocsátott s a jövőben az alábbiak szerinti módon még rendelkezésre bocsátandó adományait az ott megjelölt célra elfogadni s a hazai műszaki tudományok felvirágoztatására felhasználni méltóztassék.

Mindezek után az Egyesült Izzólámpa és Villamossági R. T. nevében annak igazgatósága az alábbi

A. ALAPÍTÓLEVELET

és

B. AJÁNDÉKOZÁSI OKIRATOT

állítja ki:

A

I. Az alapítvány neve: „AZ EGYESÜLT IZZÓLÁMPA és VILLAMOSSÁG R.T. EGYETEMI ATOMFIZIKAI TANSZÉK-ALAPÍTVÁNYA”

II. Az alapítvány célja és rendeltetése: atomfizikai tanszéknek a Magyar Királyi József Nádor Műszaki és Gazdaságtudományi Egyetemen való felállítása és fenntartásának biztosítása.

Ennek a tanszéknek feladata lesz, hogy a hazai fizikai tudományt és ezzel a kultúrelvet önálló elméleti kutatással, gyakorlati kísérletekkel, előadásokkal és a szakirodalom művelésével előbbre vigye és fejlessze.

Az alapító azt óhajtja, hogy ez a tanszék a Magyar Királyi József Nádor Műszaki és Gazdaságtudományi Egyetemen jelenleg fennálló egyéb tanszékekkel minden vonatkozásban teljesen azonos jellegű legyen.

III. Az alapítvány vagyona: az alapítvány javára kötményezett egyenként 100 (egyszáz) aranykorona névértékű 500 (ötszáz) darab Magyar Nemzeti Bank-részvényből és 300 (háromszáz) darab 1914-es 4 ½ (négy és fél) százalékos Budapest székesfővárosi kötvényből áll.

Az értékpapíroknak címet és szám szerinti felsorolását az alapítólevel- és ajándékozási okirathoz fűzött jegyzék tartalmazza.

IV. Az alapítványt a magyar királyi vallás- és közoktatásügyi miniszter kezeli, aki intézkedik az alapítvány évi jövedelmeinek az állami költségvetés javára évenként való bevételezésére és a Magyar királyi József Nádor Műszaki és Gazdaságtudományi Egyetemen felállítandó atomfizikai tanszékére kinevezendő tanár törvényszerű illetményeinek költségvetési fedezésére leendő fordítása iránt.

Mínthogy az egyetemi nyilvános rendes és rendkívüli tanárok javadalmazása a szolgálatban eltöltött idő terjedelme szerint – a jelenleg érvényben lévő törvények és rendeletek értelmében – nagy eltéréseket mutat, számolni kell azzal a helyzettel, hogy az alapítvány évi jövedelme olykor meg fogja haladni a tanári illetmények fedezésére szükséges összeget, máskor viszont nem lesz elegendő az illetmények fedezésére.

Amennyiben tehát az alapítvány évi jövedelmei a törvényszerű tanári illetmények fedezésére szükséges összeget valamelyik költségvetési évben meghaladnák, az ekként előálló jövedelmi feleslegből állandóan és kellő óvatosság mellett gyümölcsöztetendő tartalékalap alakítandó, amelyből viszont azokban a költségvetési években, amelyekben az alapítványi vagyon jövedelmei az illetmények fedezésére nem elegendők, a szükséges különbözeti összeg az állami költségvetés rendelkezésére bocsátandó. Ezt a különbözetet a tartalékalap netáni kimerülése esetén a magyar királyi kincstár a sajátjából tartozik majd az állami költségvetés keretében fedezni, az alapítvány tőkevagyonában azonban igénybe sohasem vehető és meg nem csonkítható.

V. Az alapítványt peres és perenkívüli ügyekben a közalapítványi királyi ügyigazgatóság képviseli.

VI. Az alapító kéri, hogy ez alapítólevél Magyarország Főméltóságú Kormányzója elé terjesztessék legfelső jóváhagyás végett.

B

Az Egyesült Izzólámpa és Villamossági R.T. a fenti alapítólevél II. pontjában körülírt egyetemi atomfizikai tanszék mellett szervezendő atomfizikai tudományos kísérleti és kutató intézet első berendezésének beszerzésére a magyar királyi államkincstárnak ezennel 50.000 (ötvenezer) aranypengő készpénzt adományoz és egyben kötelezi magát arra, hogy az ezen összesen felül 1937. (egyezerkilencszázharminchét) évi július hó. 1.-től számítandó 10 (tíz) év alatt egyenlő évi részletekben, minden év július hó 1.-én 15.000-15.000 (tizenötezer-tizenötezer) aranypengőt, összesen tehát 150.000 (egyszázötvenezer) aranypengőt adományoz és bocsájt a magyar királyi vallás- és közoktatásügyi miniszter úr rendelkezésére.

Az első 15.000 (tizenötezer) aranypengős részlet 1937. (egyezerkilencszázharminchét) évi július hó 1.-én válik esedékessé.

Ebből a tíz (tíz) éven át fizetendő évi 15.000 (tizenötezer) aranypengős adományból a jelen okirat A. II. pontjában körülírt egyetemi atomfizikai tanszéknel rendszeresítendő 2 (kettő) tanársegédi törvényszerű illetményeket kell fedezni; az ezután mutatkozó maradványt pedig a fent körülírt atomfizikai tanszék és intézet egyéb személyi és dologi szükségleteinek fedezésére kell fordítani.

A most említett 15.000 (tizenötezer) aranypengő adományt az alapító a lehetőség szerint a fentebb említett 10 (tíz) évi időtartam lejártá után is szolgáltatni óhajtja anélkül, hogy erre kifejezett kötelezettséget vállalna.

*

Ez az alapítólevél és ajándékozási okirat 4 (négy) eredeti és 1 (egy) másolati példányban állítatott ki. A négy eredeti példány közül 1-1 (egy-egy)illeti a Magyar Királyi Vallás- és Közoktatásügyi Minisztérium irattárát, az Egyesült Izzólámpa és Villamossági R.T.-ot, a Magyar Királyi József Nádor Műszaki és Gazdaságtudományi Egyetem rektorát és a Közalapítványi Királyi Ügyigazgatóságot, míg a másolati példány a Magyar Királyi Központi Díj és Illetékkiszabási Hivatalhoz mutatandó be. Kelt Budapesten, 1937. évi április hó 23. napján.

Aschner

*

Az Egyesült Izzólámpa és Villamossági R.T. által a jelen alapítólevél értelmében létesített

egyetemi atomfizikai tanszék-alapítvány javára kötményezett egyenként 100 (egyszáz) aranykorona névértékű 500 (ötszáz) darab Magyar Nemzeti bank-részvényből és 300 (háromszáz) darab 1941-es 4 ½ (négy és fél) százalékos Budapest székesfővárosi kötvényből álló tőkevagyonát állami kezelésbe átveszem és a tanszék, valamint a mellette működő kísérleti és kutató intézet céljaira szükségelt helyiségeknek, úgy nemkülönben ezek fűtésének és világításának az állami költségvetés terhére leendő rendelkezésre bocsájtását egyszer s mindenkorra elvállalom.

Az alapítványnak a hazai törvények, törvényes rendeletek, szokás és a jelen alapítólevél rendelkezései szerint való kezelésére és jövedelmei felhasználására magamat – mindenkori utódaim nevében is – ezennel kötelezem.

A jelen okirat B. pontjában körülírt 50.000 (ötvenezer) aranypengő összegnek a magyar királyi államkincstár részére, de a Magyar Királyi József Nádor Műszaki és Gazdaságtudományi Egyetemen felállítandó atomfizikai tanszék és a mellette működő atomfizikai tudományos kísérleti és kutató intézet első berendezése céljaira az Egyesült Izzólámpa és Villamossági R.T. által történt ajánlékozását elfogadom.

Ugyancsak elfogadom az Egyesült Izzólámpa és Villamossági R.T.-nak a magyar királyi államkincstár részére az atomfizikai tanszéknel rendszeresítendő 2 (kettő) tanársegédi állással járó hivatali illetmények fedezésére, valamint az egyetemi atomfizikai kísérleti és kutató intézet egyéb személyi, valamint dologi szükségleteire szolgáló s 1937. (egyezerkilencszázharminchét) évi július hó 1.-től számítandó 10 (tíz) éven át évi 15.000 (tizenötezer) aranypengős egyenlő részletekben kamatmentesen fizetendő 150.000 (egyszázötvenezer) aranypengő összegre vonatkozó ajándékozását is.

Az 50.000 (ötvenezer) aranypengő adománynak átvételét elismerem és kijelentem, hogy mind a már átvett, mind pedig a jövőben átveendő adományi összegeket rendeltetésüknek megfelelően fogom felhasználni.

Kelt Budapesten, 1937. évi június hó 8. napján.”

*

A magyar királyi vallás- és közoktatásügyi miniszter előterjesztésére „Az Egyesült Izzólámpa és Villamossági Részvénytársaság Egyetemi Atomfizikai Tanszék-Alapítványának Budapesten, 1937. évi április hó 23. napján kelt alapítólevelét és ajándékozási okiratát, valamint a magyar királyi vallás- és közoktatásügyi miniszter által az okiraatra Budapesten, 1937. évi június hó 8. napján vezetett elfogadási nyilatkozatot jóváhagyom.

Kelt Budapesten, 1937. évi július hó 24. napján.

Horthy”

Egy újpesti, akinek az életét a háború megváltoztatta

Darás Gábor 1895. augusztus 7-én született Nyitrán, de gyerekkorát Pécsen töltötte. A város gimnáziumából került Zircre papnövendéknek, majd Egerben érettségizett a ciszter főgimnáziumban. 1914-ben a Királyi Magyar Tudományegyetem bölcsész karára iratkozott be. Bár mentesítették minden katonai szolgálat alól, 1915-ben mégis bevonult. Az orosz frontra vezényelték, ahol 1916-ban őrzetű lett, (eltitkolta, hogy érettségije van és egyetemre iratkozott), egy évre rá zászlósi rangot kapott. 1917-ben a staniszlai áttörésnél nyaklövés érte, hadifogságba került, és a harkovi kórházban ápolták, ahonnan 1918-ban kiengették. Hazafelé Ungváron megismerkedett Dobej Irénnel, akivel 1920-ban házasságot kötött. Két évvel később magyar–latin–görög szakos tanárként letette az esküt. Előbb a rákospalotai Wágner Manó Gimnáziumban kapott nevelői állást, majd az újpesti Kanizsai Dorottya Leánygimnáziumban tanított haláláig. Elvégezte a zeneakadémiát, és 1930-ban történelemből is szakvizsgát tett, majd 1937-ben doktorátust is szerzett. Halála előtt ki nevezték tanárnak a debreceni egyetemre, a tervezett kisebbségi történelem tanszékre, de állását már nem tudta elfoglalni. Egy Kassán létesítendő egyetemen is előadója lett volna a rutén kérdésnek. A fronton szerzett szervi szívbetegsége miatt halt meg 1939. április 19-én.

A „Signum Laudis“ után 1933-ban megkapta a „Sebesültek érmét“, majd a „Hadirokkant jelvény“ viselésére szóló engedélyt, halála után a „Károly csapatkereszt“-et.

Aktív személyisége volt a korabeli Újpest szellemi életének – jótékonyági rendezvényeken szerepelt zongorajátékával, tagja többek között a Vörösmarty Irodalmi Társaságnak. Publikációs tevékenysége széleskörű. Könyvei sorát versei nyitották meg Két életből címmel [Rissányi Józseffel együtt].

(Újpest, 1925.), ezután inkább történelmi összefoglalók kerültek ki keze alól A Ruténföld elszakításának előzményei 1890–1920. (Újpest, 1936.), valamint A rutén kérdés tegnap és ma. (Bp., 1938.) Már a rutén kérdés szakértőjeként írta doktori disszertációját A mármarosai pör története [Kézirat]. Hamar bekövetkezett halála miatt jelentős számú kiadatlan művet hagyott hátra. Közülük kiemelkedik a Levelek Tomiból, harctéren és fogságban írt naplója. Ruténföldi irredenta című műve is kézirat maradt. Beszélt latinul, görögül, németül, angolul, valamint ruszinul, oroszul, és ezeken a nyelveken csatolt dolgozataihoz hivatkozásokat.

Mivel álláspontja szerint a görögkeleti egyház a mindenkor orosz nagyhatalmi törekvések előretolt egységeként tevékenykedett Kárpátalján, történelmi munkái 1945-ben azonnal a betiltott könyvek listájára kerültek. A sors iróniája, hogy ma már megkerülhetet-

Dr. Darás Gábor, a Kanizsai Dorottya Leánygimnázium egykori tanára

len forrásnak tekinti azokat a rutén témával foglalkozó szakirodalom.
Veje, dr. Fecske András a Könyves Kálmán

gimnázium magyar-latin-orosz-művészettörténet szakos tanáraként dolgozott 1945-től 1977-ben bekövetkező haláláig. □

DARÁS GÁBOR

Katonavonat a határon*

Éjfél van. Mozdonyunk dühvel dohogva
Mélyeszi körmét a szűk völgytorokba.
Szikrája száll, mint fájó üzenet,
Fájó üzenet.

Csöpp faggyúgyertya pislog ablakunkba:
Tán vagonunk rengő halotti tumba
S a szél bús rajta bús requiemet,
Bús requiemet.

A padlón puskás, pántlikás halottak...
Vagy üdvözültek, vagy elkárhozottak:
Pár óra még s az Úr ítélni kezd,
– Ó – ítélni kezd!

A néma fenyves mintha templom lenne
S a gránitoszlop a komor pap benne,
Ki egyre zengi: „Ite missa est!
Ite missa est!”

*(Darás Gábor: Két életből. Újpest, 1925. 7. p.)

Darás Gábor a fronton (Az álló sorban balról a harmadik)

HIRMANN LÁSZLÓ

Brunáry Ferenc

Az elhíresült 1950-es években nagyon nehéz dolga volt a katolikus papoknak még az olyan lakóközrzetekben is, ahol a polgári értékrend elemeit nagyrészt sikerült átmenteni. Brunáry Ferenc, az Újpest-Kertvárosi Szent István templom alapító-plébánosa a kommunizmus legkíméletlenebb éveiben is gyarapította egyházközségét.

1904. november 2-án született Rimaszombaton. A trianoni békét követően a családnak nem volt maradása a Felvidéken. Testvéreivel, Sándorral, Lajossal és Erzsébettel együtt a maradék Magyarországra költözött. 1927-ben szentelték pappá Vácott. Előbb Hatvanban volt hitoktató, majd három év alatt megfordult Hódmezővásárhelyen, Örkényben, Csongrádon és Kiskunfélegyházán is. Ahol szükség volt papi szolgálatra – a püspök oda helyeztette fiatal papját. Hosszabb nyugalmat csak a fülöpszállási plébánia jelentett számára, ahol 1936-39 között szolgált. A háború előtti utolsó békeévben azután önálló plébániát kapott, a váchartyáni katolikus közösség irányítását bízta rá. A környező falvak lakosait is rendszeresen látogatta, kerékpárral közlekedve a vidéken.

Ez idő tájt már épült egy új templom Újpesten, a kertvárosi övezetben. 1942 szeptemberében tették le az épület alapkövét a Munkácsy, a Mikszáth és a Leiningen utcák által határolt telken, az egykori Hősök Ligete peremén. Dacára a háborús éveknek, a templom falai folyamatosan emelkedtek. Mikor 1944-ben az építkezés megszakadt, gyakorlatilag már tető alatt volt az épület.

A vészterhes idők elmúltával megszületett az igény az építkezés befejezésére, az önálló plébánia megalapítására. 1946 októberében a püspök többször is tárgyalt Brunáry Ferencel, akit az új egyházközség élére szánt. Az atya ezt követően meg-meglátogatta Újpest kertvárosi szegletét, hogy ismerkedjen az itt élőkkel, ismerkedjen a feladattal. 1947. január 1-jén született meg a kinevezési okirat, akkor

lett a körzet plébánosa. Az újesztendő alkalmából hálaadó szentmisén köszöntötték őt a még itt-ott vakolatlan és burkolatok nélküli templomban. Üdvözlésére kivonult az Újpesti Nőegylet, a köszöntőt Szabó Béla, az Újpesti Felsőipari Iskola igazgatója mondta. 106 környékbeli lakos ebből az alkalomból köszönőlevelet írt a püspöknek. „Örömmel fokozza az is, hogy nem csak papot kaptunk, de lelkészünk személyének megválasztása is javunkra és kívánságunk teljes betöltésére történt. Templomunkhoz tartozó hívek közül ugyanis többen – a bombázások idején – a váchartyáni plébániára menekülve, megismerhettük papunk ottani lelkipásztori működését, emberséges és közvetlen gondolkodásmódját, melyet változatlan hozott közénk.” A kertvárosi hívek örömmel nyugtázták a tényt, hogy templomuk végül önálló plébániai rangot kapott a püspöktől. Korábban ugyanis az volt az egyházmegye elképzelése, hogy csupán lelkészi hivatalként, az újpesti nagytemplom joghatósága alatt működik.

A hivatalos beiktatásra 1947. február 15-én került sor. A tíz órai szentmisét Endrey Mihály püspök celebrálta. Ekkor avatták fel az új harangot is a toronyban. A háborút követő

Brunáry Ferenc

nehéz időszakban üzenet értéke volt annak, hogy a templom az államalapító, apostoli királyról, Szent Istvánról kapta nevét. Brunáry plébános először a Bolyai utcában kapott albérlési szállást, de a megalakuló képviselőtestület hamarosan hivatali és lakóépületet vásárolt számára a Vécsey utca 21. szám alatt.

Ezen épület megvétele nem kevés áldozattal járt: hitelből fedezték azt a hívek. Az egyházközség Újpest várostól kapott gyorssegélyt, melynek visszafizetésére kötvényeket bocsátottak ki. Harminc háztulajdonos aláírásával és ingatlanával vállalt kezességet a kölcsön visszafizetéséért.

1947 őszén került sor dr. Fraknóy Gyula elnökletével a képviselőtestületi választásokra. Az új grémiumnak akadt dolga elegendő: körleveket hordtak szét az utcaapostolok a környéken, hogy buzdítsák a híveket az új templom, az új közösség látogatására. Nőegylet és egyéb karitatív szervezetek alakultak, gondnokságot szerveztek. A hívek száma 10.000 főre gyarapodott, így a plébános segítőt kapott Muszély Viktor káplán személyében. Befejezték az elmaradt munkákat. Elkészült a padlózat kőburkolata, átadták funkciójának az altemplomot, amelyik jó ideig Újpest egyetlen kriptája volt. A közeli Pamutgyár munkásainak felajánlásából elkészült a Lourdes-i mellékoltár. 1947-ben született bejegyzés a plébánia Historia Domusában: immáron elkészült a templom.

Ugyanakkor már gyülekeztek a viharfelhők a magyar hívek, az egyes felekezetek felett. A kommunista hatalomátvételt rövidesen követte a szerzetesrendek, a cserkészcsapatok zaklatása, majd feloszlata, végül maradékaik üldöztetése. Brunáry Ferenc befogadta a Magor cserkészcsapatot, akik a templom alatti szuterén-helyiségben próbáltak még ideig-óráig működni. A plébános átmenetileg bajba jutott szerzeteseket is bújtatott, talán a börtöntől mentve meg őket. A hívek beszorultak a templom falai közé, zárt ajtók mögött, sokszor titokban esketett, keresztelt papjuk.

A szerzetesrendek üldözésének sajátos következménye a kertvárosi templom főoltárának és mellékoltárainak eredete is. Ezeket eredetileg 1909-ben a Ménesi úton, az ottani Szent Vince Szeretet-Leányai Központi házában állították fel, Vaszary Kolos herceg-

prímás ajándékaként. A szerzetesrendek üldözése során 1950-ben ezt a közösséget is felszámolták. Hogy legalább az oltár főbb elemei és annak szobrai megmenekültek, az Brunáry Ferenc érdeme. Egy éjszaka során teherautóra rakatta a főbb darabokat és templomába szállíttatta azokat. Egy ma is élő anekdota szerint a rakodómunkások megkönnyezték a szép oltár lebontását. A plébános így bízta őket: „Ne sírjatok fiúk, templomba visszük újra”.

A vallásellenes közhangulat csak a hatvanas évek végére enyhült. Üzenet értéke volt, hogy a kertvárosi hívek idővel újra körmeneteket szerveztek. A templom környéki utcákon vonulva ünnepelték Húsvétot, az Úr napját, demonstrálva hitüket.

Brunáry Ferenc az évtizedek alatt ismert és elismert alakja lett Újpest közéletének. Az időközben elnyert címe okán Kanonok Úrnak szólították tisztelői, míg közelebbi hívei Feri bácsiként emlegették. A Ferenc atya elnevezést talán senki sem használta vele kapcsolatban, pedig védőszentjének szellemiségét maga is képviselte. Puritán ember volt, akitől távol esett minden világi hívság. Kopott reverendában járt az utcán is, ha temetni vagy beteghez sietett. Háztartását testvérhúga vezette, de a szikár pap az étkezés terén is mértéktartó volt.

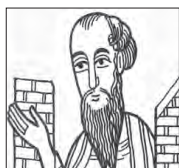
1972-től újabb nagy vállalkozásba kezdett. A templom melletti üres telken egy új, kétszintes épület felépítésébe fogtak, ahol irodát, papi lakószobákat, hittantermeket is kialakítottak. Az 1975-re átadott épületben a téli hideg hónapokban miséztek is.

Addigra azonban Brunáry Ferenc egészsége már megromlott. Elesettségében is példát mutatott híveinek. Szemműtétét megelőzően nagyítóval olvasta a miséken a szentírást, combnyaktörését követően kerekesszéken ülve vett részt a körmeneten.

Mindvégig hivatalában maradt, nyugdíjazására nem került sor. 1987. január 18-án, újpesti beiktatásának negyvenedik évfordulóján érte a halál, a vasárnap esti szentmisét követően, a vacsoraasztalnál. Tíz nappal később mondták el ravatala felett a gyászmisét. Brunáry Ferenc kanonok-plébánost annak a templomnak kriptájában temették el, ahol négy évtizeden át szolgálta híveit.

Rimaszombat archív képeslapon (1909)

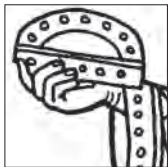

A város, ahol Brunáry Ferenc megszületett, a Felvidék egyik ősi települése. Rimaszombat ma Rimavska Sobota néven szerepel a térképeken, de a szlovák neve is ugyan arra utal: a Rima folyó partján lévő Szombathely. Ez utóbbi kifejezés a hetivásárokra utal, amelyeket a városka piacán – afféle kiváltságként – már a középkor óta megtartottak. A bronzkor óta lakott település első írásos említése 1268-ból való. Az idővel a kalocsai érsek birtokába került városba német telepesek is érkeztek. Kiváltságait Károly Róbert és Zsigmond is megerősítették. 1596-ban, mikor a török elfoglalta Egert, a Felvidék déli sávjával együtt Rimaszombat is oszmán uralom alá került. Csupán Buda visszafoglalásakor, 1686-ban szabadult a félhold uralma alól. Ezt követően gyors fejlődésnek indult. 1786-ban Kishont vármegye központja lett. Az egykori megyeháza ma a település egyik büszkesége. 1831-ben a felvidéki kolerajárvány megtizedelte a környék népességét, de a kereskedelem révén a terület tovább fejlődött. A ma közel huszonötezres település-

nek erős irodalmi kötődései vannak: itt született Tompa Mihály költő, itt választották Petőfit 1845-ben tiszteletbeli táblabíróvá, a város gimnáziumában tanult Mikszáth Kálmán.

A 19. század derekán Fényes Elek így mutatta be a várost: „Lakosai nagyon szorgalmatosak, s mind a kereskedés, mind a mesterségek folytatása által magukat jelesen megkülönböztetik; s valóban Rimaszombat a Hazának eddig is több derék kézműveseket és művészeket adott. Vannak itt jó nyereggyártók, guba és pokróczcsinálók, ötvösök, gombkötők, csutorások, híres búza kenyeret sütő asszonyok stb. Kereskednek gabonával, szalonnával, borral, dohánnyal, viasszal, mézzel, szarvasmarhával, lóval. Szombaton tartott hetivásárja gabonára nézve nagy fontosságú; országos vásárai pedig jó lovak tekintetéből nevezeteseek. Egyébiránt a város rendesen épült; utczái egyenesek, és kővel kirakottak; négyszegletű piacza tágas; szabadságai jelesek voltak. Ugyanis polgárjai vámot nem fizettek; pereikben első bíró a városbéli tanács; vérhatalmi joggal birt, a magvaszakadtak vagyonaiiban örökösödött.” □

„1956 gyönyörű volt s egyben tragikus is”

Lányi Gábor Csaba építész-mérnök-festőművészt, 75. születésnapja alkalmából az elmúlt év őszi jubileumi kiállítással köszöntötte az Újpest Galéria.

A kiállítás nyitó akvarelljeinek témája a nemzeti ünnephez kötődve, az 1956-os forradalom volt. A művésszel a közelmúltban folytatott beszélgetésben a képek gondolati hátterét kutattam.

– *Köztudott, hogy újpestinek vallja magát, bár jelenleg Nagymaroson lévő műtermében beszélgetünk. Családjuk élete, tevékenysége Újpesthez kapcsolódik.*

– 1941. február 1-jén születtem Budapestben, szüleim és két bátyám az Árpád út 2.-ben laktak. Családom Székelyudvarhelyről települt át Magyarországra. Édesapám, Lányi Ferenc a Chinoinban gyógyszerészként dolgozott, édesanyám Gálffy Zsuzsanna. Bátyáim, Zsolt és Árpád még Székelyudvarhelyen születtek. Hogy miért nem Újpesten születtem, hanem a budapesti Üllői úti klinikán, annak egyszerű oka volt. Édesanyám vesebántalmakkal került kórházba, közben a szülés is megindult, így láttam napvilágot, kicsit korábban a szokásosnál, 8 hónapra.

– *Gyermekkori emlékei idekötődnek, melyik iskolában tanulta a betűvetést, rajzolást?*

– A háború után az Erkel utca 41.-ben laktunk. A Lőrinc utcai elemi iskolába jártam, már akkor foglalkoztam rajzolással, festéssel. Nem csináltam rosszul, rajztanárom javasolta, hogy menjek képzőművészeti gimnáziumba. Sokat festettem természet után, egy régi dossziében őrzöm a környékről, a Szilas patakról, az Újpestet határoló mezőkről készült képeimet. Édesapámmal és kutyánkkal sokszor sétáltunk arra, a mezőőr apa barátja volt, többször kaptunk tőle vadhúst. Sétánkat a Szendi-féle kocsmában kezdtük vagy fejeztük be, apa egy pohár fröccsöt, én egy üdítőt kaptam. Ekkortájt készült a Pamutipar gyárkéményét és a mellette lévő tornyot ábrázoló festményem is. A torony tetejére a Rákosi-érában

egy vörös csillagot tettek fel, este mindig világított. Na, kigyújtották a bakcsillagot mondta apám ekkor. Egyszer megkérdeztem: miért nevezi így? Mert ez tett be nekünk – mondta. Árpád bátyám dobatta le '56-ban, én pedig zsellettel kivágtam a csillagot a képből. A tavaly októberben rendezett kiállításon édesapámra kívántam emlékezni vele, felirata is erre utalt: 1953 javítva: 1956. okt. 24. Több vicc is keletkezett ezekben az időkben, de ez nem jelenti azt, hogy '56-ot nem kell komolyan venni. Szerencsére a magyarok sajátossága, hogy a legnagyobb bajban sem veszítik el a humorérzéküket.

– *A rajztanár javaslatára a kisképzőt választotta. 1956-ban, 15 évesen egészen közelről érinthették az események.*

– Igen, a Képző- és Iparművészeti Gimnáziumba [IX. Török Pál u. 1.] jártam, második évfolyamos voltam már. Október 22-én még a világon semmi jele nem volt a másnapi eseményeknek. 23-án ugyanúgy, mint bármely napon mentem az iskolába, egyik szünetben bejött az osztályba egy DISZ [Dolgozó Ifjúság Szövetsége] titkárgyerek és mondta, hogy délután tüntetés lesz a Műszaki Egyetemen, vagy a Bem téren – már nem tudom pontosan mit mondott – s aki tud, vegyen rajta részt. Mivel nem voltam DISZ-tag (csak ketten nem léptünk be az osztályból), nem foglalkoztam vele, mert azt gondoltam a szokásos Sztálint és Rákosit éltető nagygyűlés lesz. A gimnáziumunknak nem volt menzája, a közeli Marx Károly Tudományegyetem [ma: Corvinus Egyetem] szuterénjében lévő menzára jártunk ebédelni. Délben, ahogy az egyetem auláján keresztülmentem, izgatott, feldobott egyetemistákat láttam fel-le járkálni. Karjukon nemzeti színű karszalagot és karkardát viseltek. Ma nem tűnik nagy dolognak, de akkoriban, amikor egy politikai viccért éveket adtak büntetésként, vagy egy eltévedt almacsutkáért az ország összes iskolájából kitiltottak valakit, mert előfordult ilyen; (a fiúk egymást dobálták heccből, s az egyik alma-

csutka az osztályban kifüggesztett képen, „Rákosi elvtárs” homlokán landolt). – Szóval az aulában tapasztalt látvány eléggé meglepett, s rám azonnal átragadt egy hihetetlen érzés, felemelő hangulat.

Feldobódva érkeztem haza fél öt tájé-
kán, a szüleim még nem voltak otthon, vissza
akartam menni a tüntetésre, de nem volt pénz-
em villamosra. Diákberletem ugyan volt, de
az napi lyukasztással csak egy oda-vissza útra
volt érvényes. Édesapám nővére is velünk la-
kott, neki meséltem el mit tapasztaltam, mi-
lyen hangulat van a belvárosban, és kértem
tőle 1 forintot két átszállóra. Margó néni
megtagadta, nem vállalta volna a felelősséget,
ha bármi bajom esik. Meg kellett várnom apá-
mékat, csak hat óra körül értek haza, s mondták,
hogy most már nem mehetek sehová. Bekapcsoltuk a rádiót és hallgattuk az esemé-
nyeket. A bátyámék – hiszen jóval idősebbek
nálam –, a Bem téren voltak már akkor. Gerő
Ernő [a Magyar Dolgozók Pártja első titkára]
beszéde után – ez érdekes újpesti momentum
– pár perc múlva az utcánkban mozgolódás
támadt. Az Erkel utcában működött a Tur-
janica Annáról (Moszkvában kiképzett ejtő-
ernyős partizán) elnevezett ápolónőképző [az
egykori Főiskolai Szociális Telep, ma: a
SOTE dietetikus nővérképzője], valószínűleg
az ottani diákokból szerveződött csapat vo-
nult arra, skandálva, hogy „Vesszen Gerő!”

– *Gondolom a következő napokban már
nem lehetett otthon tartani a kamasz Csabát
sem...*

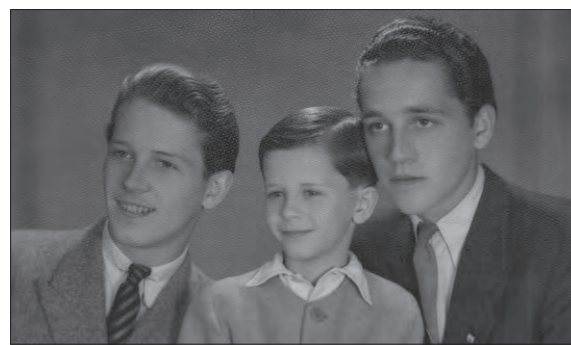
– Másnap reggel iskolába menésről már
szó sem lehetett, én persze mentem ki a „Kis-
parlament”-nek nevezett térre, ami korábban
korzója volt Újpestnek. Az Árpád út – István
út sarkát október 24-től Kisparlamentnek
nevezték. Az újpestiek itt töltötték a napjaikat,
ez volt a hírcentrum. Egyébként is találkozó-
hely volt ez a sarok, nem volt televízió, videó
és mobiltelefon sem, minden napomat ott töl-
töttem októberben és novemberben is. Szóval
24-én már útközben a pártház előtt [ma: Ifjú-
sági Ház] meg kellett állnom, mert nagy mág-
lyán égtek az ablakon kidobált broszúrák és –
gondolom – Sztálin és Rákosi művei. Láttam,
amikor az összegyűlt tömeg biztatására egy
gépkocsival lehúzták a szovjet katona szobrát
a városháza melletti téren, ha jól tudom Va-

nyek Antal vezette a járművet. (Érdekes, hogy
a rendszerváltás után ismét közvetlen kapcsola-
tba kerültem a szoborral. Bronzba öntött
változata áthelyezésének feladatát Sefcsik Bé-
lával együtt kaptuk meg az önkormányzattól.)

Október 24-e után minden nap mű-
ködött a Kisparlament, akkor is, amikor az
orosz tankok megjelentek, a levegőbe löve
szétkergették az embereket. Szétszaladt min-
denki, s következő sarkon ismét összetalálkoztak,
persze velem együtt. A Horgony Ven-
déglőnél álltunk, jött egy szovjet páncélautó
és a levegőbe lőtt. Mindenki szétszaladt, aztán
az Alkalmi Áruház környékén ismét összejött.
Az Árpád úton két ház között a vasúti töltésre
is kiláttunk, és úgy emlékszem egy kilőtt
páncélos is vesztegelt ott.

– *Tevékeny részesevé is vált a helyi esemé-
nyeknek.*

– Az Újpesti Képzőművész Kör tagja
voltam, a Ságvári Kultúrház [ma: Újpesti Pol-
gár Centrum] szuterénjában, a mostani föld-
szinti kiállítótér alatt volt a rajztermünk. A
bátyám inspirált, hogy készíteni kellene né-
hány plakátot arról, hogy „Mit kíván a magyar
nemzet?”. Készítettem is 4-5 darabot. Senki
nem gondolta, hogy bűn lesz ez. Csomós Feri
haverommal kidrótoltuk a rajztáblára erősít-
ett plakátokat az Állami Áruházhoz, a piac-
hoz, a városházához és a Kisparlamenthez.
November 4-én, az oroszok bejövetele után
tépték le róluk a szöveget. Ferivel egyet-egy
mi is hazavittünk. A múltkor egy tévéműsor-
ban láttam, hogy 1956 után valakit röplapok
készítéséért és terjesztéséért halálbüntetésre
ítéltek. Erre én akkor nem gondoltam, sőt
máig sem az eltelt 60 év alatt, soha. Plakátokat
festettem, s ha nem is halálos ítéletet, de egy
pár évet biztosan kaphattam volna, ha elkap-

A Lányi fiúk: Árpád, Csaba és Zsolt

nak. Nem beszélve arról, hogy felhasználtam a Képzőművész Kör rajztábláit, így – mint sok más esetben – még köztörvényesként is kezelhettek volna. Nemcsak lázítás lett volna a vád, hanem jogtalan behatolás stb.

– *A forradalom napjaiban mit látott, tapasztalt egy középiskolás diák? Az emlékek biztosan soha nem törölődtek ki.*

– Aki átélte ezeket az eseményeket, azoknak személyes emléke maradt a minden napokról. Bár 15 éves voltam, de kétszer is jártam benn a városban, mikor még a közlekedés sem működött. Teherautóval mentünk be Pestre. A Kilián Laktanya környékén és a Baross utcában is borzasztó dolgokat láttam, olyan utcaképeket, mint a világháború után. Zűrzavar és vér mindenütt. Az emeletes lakóház első traktusa összeomlott, az utcáról láttuk a szobafalra akasztott képeket, bútorok romjai heverték az úton. Még ma is feltűnik, hogy mely házakat kellett szinte teljesen újjáépíteni az ottani harcok után.

Csomós Ferivel a Képzőművészeti Gimnáziumba is bementünk. Már csak a nyomait láttuk, hogy ott is jártak fegyveresek, az ajtókon és a falakon géppuska belövések voltak. A gimnázium igazgatóját Nolipa István-nak hívták, állítólag AVH-s főtiszt volt, biztosan őt keresték.

A Pamutgyár tornya 1953-ban – a „javított” akvarell

Újpesten sem volt jobb, november 4-én vagy 5-én megtámadták a Váci úton közeledő szovjet csapatokat. Olyan hatása volt, mintha az ég a földdel összeszakadt volna, egyik pillanatról a másikra történt. Egy sebesülttel, Mihály Gyula bácsival találkoztam az ott harcolók közül, aki a Kossuth utca 70.-ben a bátyámék szomszédja volt; ő mesélt a harcról. Nem sérült meg súlyosan, még haza tudott menni. A vasúti hídon foglaltak állást bajtársaival, s onnan dobáltak benzines palackokat és összekötözött gránátokat a Dunakeszi felől érkező szovjet páncélosokra. A meghibásodott harckocsi megállt s eltorlaszolta az utat a többi elől, az álló konvojt támadták, illetve lassítani igyekeztek a bejövő csapat mozgását. Czeti István doktor úr 15-20 sebesültet is ellátott a harcolók közül a Megyeri úti iskola épületében, ezért később fél évre internálták őt is.

A Könyves Kálmán Gimnázium súlyos épületkárt szenvedett, az utolsó időkben át lehetett rajta látni, több traktust átlóttak. Nem szólt mindig a fegyver, bevezették a néma tüntetést. Megszervezték, hogy délután 2 óra után senki ne menjen az utcára. Az oroszok nem tudták mi készül, fedezékbe húzódtak, azt gondolták valami súlyos támadás következik. Egy alkalommal éppen hogy csak megúsztam a lövöldözést, mert Rákospalotáról biciklivel igyekeztem haza, s a szobámba érve láttam, hogy egy repeszdarab bevitte az ablak középső osztását. Visszaüvegeztettük, de a középső osztás máig hiányzik abból az ablakból. A repeszdarabot eltettem emlékebe, levélnehezéknek használtam, valaki azt mondta rá, hogy egy ágyúcső darabja, amit a Faipari iskolában robbantottak fel.

– *A forradalom leverése után újra indult az élet.*

– Amikor újra beindult az iskola, a padtársam Szabó Barna (Szabó Sándor színész fia), már nem jött. Ők is, mint sokan, elhagyták az országot. Az osztályunkból volt egy haláleset is, egy osztálytársnőnk sebesülteket mentett, s így lelte halálát. Még ma is előttem van a fotója, nagyon szép kislány volt.

Érettségi után a vágyam a Képzőművészeti Főiskola volt. Az első rostán mértani testek, „kockológia”, a második portré, a harmadikon akvarell csendélet festése volt a feladat. Az utóbbi volt a kedvenc témám, a

Műcsarnokban kiállításon is méltatták képeimet. Politikai beszélgetés következett ezután, majd kaptam az értesítést, hogy felvételi vizsgám sikerült, helyszűke miatt azonban Szegedre iratkozhatok be felvételi nélkül rajztanári képzésre. Leutaztam, pótfelvételit tartottak a matematika–fizika szakra, ott volt csak hely. A felvételi pontszámomat kiegészítette a rajzszak, így végül felvettek. A főiskolát nem fejeztem be, mert úgy döntöttem, hogy építész leszek. Jelentkeztem és felvettek az Ybl Miklós Műszaki Főiskolára. A tervemet azonban el kellett halasztanom, mert közben behívtak katonának a BM határőrséghez, ahol több mint két évet szolgáltam. Érdekes, hogy ilyen területre vittek, hiszen valószínűleg „lekádereztek”, mégis rövid időn belül a Határőrség Országos Parancsnokságának híradó majd szervezési osztályán dolgoztam. Máig sem értem, hogy történt, de gondolom a rajz és a festés kapcsán kerülhettem oda. Többször nyertem a katonaságon belül szervezett országos képzőművészeti pályázatokat, ezért nyugodtan alkothattam, mert mindent biztosítottak hozzá, hiszen dicsőséget szereztem az alakulatnak. A leszerelésem után végül építész lettem. El kellett fogadnom a lehetőségeket, de nem panaszkodom, mert abból éltem, amit becsülettel megcsináltam. A Bőriparban tervezési osztályvezetőként dolgoztam. A képzőművészetből csak nehezen, vagy sok megalkuvással lehetett volna megélni.

– *Eltelt több évtized, egy-egy évfordulón az ember hajlamos az összegzésre. Biztosan megtette ezt Lányi Gábor Csaba is.*

– 60 év után már sok minden feledésbe merült, de életem meghatározó élménye maradt a forradalom. Egy beszélgetés során sajnálták, hogy milyen rossz korba születtem. Ezt én másképp gondolom: ha valaki életében valami rosszról jóra fordul, az jó érzést szül. Születésem évében világháború volt, bombázás az Árpád útnál, eltalálta a házunkat bomba, egy-két bútort tudtak csak megmenteni apámék, de túléltek! Utána Gödöllőre költöztünk, a várost sose bombázták, a vasútállomáshoz közeli házat azonban eltalálta egy bomba, abban laktunk mi. Ezt is túléltek! Újpesten a Pamutgyárnál kaptunk lakást. A kibombázottak megsegítésére indult egy akció, így jutottunk lakáshoz.

Ezután nagybátyámékhoz költöztünk a Rózsadombra. Újpesten nem voltak harcok, ott viszont végigéltük az ostromot. Aztán egy kielboattal jöttünk át a zajló Dunán Újpestre, apám még úszni sem tudott. Az Erkel utcai lakás közben szovjet parancsnokság lett, de azért már egy kicsit jobbá vált az élet. Ezután a Rákosi-rendszer megint egy kicsivel jobb lett. Nem jó, de jobb, mert legalább nem bombáztak! A boltok előtt sorba kellett állni, jegyrendszer is volt, de vége lett a háborúnak. 1956 csodálatos volt, ám tragikus is. A Kádár rendszerben ismét kicsit könnyebbé vált az élet. A terror ilyen, megköveteli az alkalmazkodást. Az ember elsősorban a családját és magát védi és ezért egy ízléses határig megpróbál alkalmazkodni is.

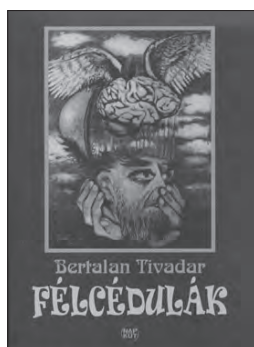
A két bátyám úgynevezett „'56-os” volt. Árpád bátyámat évről évre az október 23-a előtti napokban begyűjtötték és jó pár napra „biztonságba helyezték”. Már szinte várta ezeket az alkalmakat. 21-én vagy 22-én éjszaka megjött az autó, ő ébren várta, lement az utcára és beült a kocsiba. Ezen a párnapos elzáráson nagyon jó szellemi társaságba került, papokkal, értelmiségiekkel való tartalmas beszélgetésekkel töltötték az időt.

Soha nem voltam még úttörő sem igazán, bár kötelezővé tették. Aztán jött a rendszerváltás, amely megint jót hozott, sok hibával. Akinek fontos a szabadság az érti, hogy jobb lett az élete, még akkor is, ha talán anyagilag veszteség is érte. Nekem többet ér a szabadság, mint ha esetleg osztályvezetőből, főosztályvezetővé léptettek volna elő pártigazolvánnyal a zsebemben.

1956-ban egységes volt az ország. Úgy vélem, hogy a magyarok 90%-a biztosan támogatta, hiszen másképp nem győzhetett volna 3-4 nap alatt a forradalom. Ez egy csoda volt! A gyárakban megalakultak a munkástanácsok. Személyesen is tapasztaltam, mert mindkét bátyám munkástanácstag volt: Zsolt a Díszműbörgyárban, Árpád pedig a Chinoinban. A forradalom szellemét igyekeztem továbbadni gyerekeimnek, mert az iskolában szinte egyáltalán nem tanították. Minden októberben '56-os túrákat szerveztem nekik, végigjártuk Újpest és Budapest jelentős helyszíneit és elmeséltem mi is történt azokon a helyeken. □

A költő életművéről szóló első összefoglalás megjelenése (1982) óta jelentősen megnőtt a Berda Józsefről szóló irodalom, újabb forrásokkal, személyes vonatkozásokkal finomítva a költőről kirajzolódó portrét. Berda József barátai közül többen levéltárakban helyezték el az újpesti költővel folytatott levelezésüket, más barátok gyermekei otthonukban őrizték-örzik a múlt emlékeit. Az ugyancsak Újpesten élő irodalomtörténész, Sipos Lajos kötete mindezen források ismeretében és új információk bevonásával kíván hírt adni a korszakról, Berda életművéről, a személyes sorsot kísérő anekdotákról, húslevesekről, somlai borról, ceglédi homoki fehéről. Mindenekelőtt azonban azt a Berda Józsefet szeretné bemutatni, akiről Vas István ezt írta: egyike a magyar irodalom öt legjelentősebb költőjének.

A sokoldalú újpesti művész írásaiban finom gúnnyal, humorral fűszerezve mond véleményt az emberi teljeségről. Mottója: „Nagyon kérem, nem kell komolyan venni, amit mondok. Ezt komolyan mondom.” Szentenciák, novellák, versek hétköznapi szituációkat, tapasztalatokat tárnak elénk, a szerző véleményét sokszor öniróniával fejezve ki. Bertalan Tivadar szokásához híven „egyszemélyes” kötetet alkotott, az illusztrációk is a szerző művei. Így a lehető legpontosabban adnak képi kifejezést a hozzájuk kapcsolódó szövegrészeknek. A Félcédulák olvasása kellemes hangulatot teremt, szentenciái kedves humorral hívják fel figyelmünket, ne hagyjuk, hogy rosszkedv uralja életünket! A kötet megjelenését Újpest Önkormányzata támogatta.

Mindkét kötet megvásárolható a Napkút kiadóban, a Tavasz u. 4. szám alatt.

Elismerés helytörténeti munkáért

Augusztus 5-én Podmaniczky-díjban részesült Iványi János építőmérnök, az Újpesti Helytörténeti Alapítvány kuratóriumi elnöke. A Város- és Faluvédők Szövetsége által odaítélt díjat az épített és természeti környezet és a kulturális örökség értékeinek megismertetése, védelme érdekében végzett munkáért ítéltek oda. A díjátadásra Várpalotán, a Szövetség Országos Találkozóján és Szakmai Konferenciáján került sor.

Városnapi kitüntetések

Az Újpesti Városnapok keretében augusztus 26-án, a Városháza dísztermében Wintermantel Zsolt polgármester adta át az önkormányzat elismeréseit. Újpest Díszpolgára címet kapott: dr. Hollósi Antal Gábor, a Károlyi Sándor Kórház nyugalmazott orvos igazgatója és Naszvagy Vilmos előadóművész. Újpestért Díjban részesült: Fericsán Kálmán nyugalmazott pedagógus, Hirmann László gimnáziumigazgató és Zámbo Sándor, az UTE egykori labdarúgója.

A Kulturális Örökség Napjai 2016.

Szeptember 17-én nyitott kapukkal és helyi vezetőkkel várja az érdeklődőket az Újpesti Két Tanítási Nyelvű Műszaki Szakközépiskola és Szakiskola, 18-án a Könyves Kálmán Gimnázium, és az Újpesti Városháza. Az érdeklődők 18-án két alkalommal helytörténeti sétán is részt vehetnek. A részletes program és az időpontok megtekinthetők a www.oroksegnapok.hu, és a www.ujkk.hu oldalakon.

Kiállítás lóvasutakról és villamosokról

Szeptember 17-én az Újpesti Városháza pinchehelyiségében nyílik kiállítás a Pest-újpesti lóvasút és a Budapest-Újpest-Rákospalotai Villamos Közúti Vasút elindulásának kettős évfordulója alkalmából. A Magyar Műszaki és Közlekedési Múzeum és a Neogrady László Helytörténeti Gyűjtemény által közösen megvalósuló kiállítás felidéz a fővárosi lóerejű közlekedés időszakát és a helyi villamosforgalom fejlődését. A tárlat október 2-ig látogatható.

Szeptemberi számunkban az 1. oldalon látható fotót az Újpesti Helytörténeti Gyűjtemény bocsátotta rendelkezésünkre.